

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Pekarovičová, Lingvodidaktické aspekty odbornej komunikácie

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kačala, Kodifikačný postoj a jazyková kultúra ■ L. Ďurovič, Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica (Pri trojstom výročí narodenia: 1700 – 2000)

SPRÁVY A RECENZIE

Textologická konferencia o náboženskej komunikácii. M. Sedláková ■ SKLADANÁ, J.: Slová z hlbín dávnych vekov. L. Králik

KRONIKA

Vzácné životné jubileum profesora Jána Horeckého. M. Považaj ■ Zdravica Adriane Ferenčíkovej. I. Ripka ■ Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1989 – 1999. L. Dvonč ■ Jubileum Kristíny Vrlíkovej. L. Navrátil ■ Súpis prác Kristíny Vrlíkovej za roky 1972 – 1999. L. Dvonč ■ Doktorka Ľuba Sičáková jubiluje. L. Liptáková ■ Súpis prác Ľuby Sičákovvej za roky 1983 – 1999. L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Alexandra Hríbková

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Alexandra Hríbková, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Miloslava Sokolová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

J. Pekarovičová, Lingvodidaktické aspekty odbornej komunikácie

.....
.....
3

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kačala, Kodifikačný postoj a jazyková kultúra

.....
.....
11

E. Ďurovič, Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica (Pri trojstom výročí narodenia: 1700 – 2000)

.....
.....
22

SPRÁVY A RECENZIE

Textologická konferencia o náboženskej komunikácii. M. Sedláková

.....
.....
33

SKLADANÁ, J.: Slová z hlbín dávnych vekov. E. Králik

.....

.....
36

KRONIKA

Vzácné životné jubileum profesora Jána Horeckého. M. P o v a Ź a j

.....
39

Zdravica Adriane Ferenčíkovej. I. R i p k a

.....
42

Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1989 – 1999. L. D v o n ě

.....
45

Jubileum Kristíny Vrlikovej. L. N a - v r á t i l

.....
50

Súpis prác Kristíny Vrlikovej za roky 1972 – 1999. L. D v o n ě

.....
52

Doktorka Ľuba Sičáková jubiluje. Ľ. Liptáková

.....
57

Súpis prác Ľuby Sičákovovej za roky 1983 – 1999. L. D v o n ě

.....
58

ROZLIČNOSTI

Pomenovania vyznávača Mohamedovho učenia. L. D v o n ě

.....
61

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 65 – 2000
ČÍSLO 1

Jana Pekarovičová

LINGVODIDAKTICKÉ ASPEKTY ODBORNEJ KOMUNIKÁCIE*

PEKAROVIČOVÁ, J.: Lingual-Didactic Aspects of Special Communication. Slovenská reč, 65, 2000, No. 1, pp. 3 – 10. (Bratislava)

The paper deals with a special communication from the viewpoint of a linguistic description of important features of specialized speeches and didactic interpretation of them, which aims at presentation of contemporary methodical bases relevant to pedagogical experience.

The basis and also the goal of a professional teaching is a specialized text as a product, that is, a result of speech activity as well as text as a process which includes speech activity within the professional sphere and which is used to form a professional-communicative competency. From this point of view is methodically relevant, on the one hand, the static description of a text concentrated on its grammatical and subject structure and on pragmatic function with special emphasis on classification and typology of texts, on the other hand, the dynamic description which represents mechanism of production and mechanism of reception (interpretation) of a text.

1. Odborná komunikácia už dávno nie je len nástrojom dorozumievania úzkeho okruhu odborníkov zasvätených do príslušnej problematiky, ale čoraz viac preniká do života bežného používateľa jazyka a stáva sa tak prirodzenou súčasťou každodennej spoločenskej komunikácie. Predpokladom štandardnej komunikácie v odbornej sfére je jednak osvojenie si základného inventára odborných pomenovaní domáceho pôvodu i prevzatých z iných jazykov, označujúcich nové a staronové reálie, predmety alebo javy, a jednak ovládanie komunikačných stratégií verbálnej a neverbálnej povahy, typických pre odbornú komunikáciu. Vzhľadom na to, že lingvodidaktická interpretácia si vyžaduje istý zovšeobecnený model na opis a prezentáciu výrazných čít skúmanej entity, chápeme odbornú komunikáciu ako prienik jednotlivých typov komunikácie podľa sociálnych rolí a komunikačných sfér podľa príslušných činností, ako ich vyčleňuje J. Bosák (1995).

* Štúdiá je venovaná prof. Jánovi Horeckému pri príležitosti jeho významného životného jubilea.

Na vymedzenie jazykových a štylistických osobitostí odborných prejavov sa v aplikovanej lingvistike najčastejšie pracuje s termínom *náučný štýl*, alternujúcim s pojmami *odborný* alebo *vedecký štýl*, ktorý sa chápe ako základný štýl verejného styku. *Náučný štýl* sa ďalej člení horizontálne podľa jednotlivých vedných odborov a vertikálne na *vedecko-náučný* a *populárno-náučný* (Mistrík, 1985), resp. *teoreticko-náučný* a *populárno-náučný*, ktorý korešponduje s tzv. *učebným* alebo *didaktickým štýlom* s výraznou didaktickou funkciou (porov. Slančová, 1996).

Dynamika a mnohostrannosť súčasného života ukázali potrebu prehodnotiť niektoré tradičné prístupy k funkcii/funkciám spisovného jazyka a vyžiadali si aj terminologickú špecifikáciu aktuálnych potrieb jazykovej teórie a komunikačnej praxe. Spomínaná variabilnosť komunikačných prostriedkov sa na jednej strane prejavuje stieraním hraníc medzi komunikačnými sférami s príznačným žánrovým synkretizmom, na druhej strane sa vydeľuje skupina nových slohových útvarov či slohových postupov. Vzhľadom na prebiehajúci proces štylistickej diferenciacie navrhuje J. Mlacek (1996) zaviesť termín *popularizačný štýl*, vzťahujúci sa na oblasť *popularizácie*, t. j. oblasť sprostredkovania vedeckých informácií širšej verejnosti, ktorá je typická aj pre školské vzdelávanie. Prax však ukazuje, že sám pojem *funkčný štýl* už nestačí obsiahnuť svoju komunikačnú doménu, pretože pod tlakom ustavične sa zvyšujúcich nárokov na komunikáciu dochádza jednak k „špecializácii“ funkčných štýlov, jednak k ich vzájomnému prenikaniu (porov. Bosák, 1995, s. 25).

2. V súvislosti s opisom odbornej komunikačnej sféry a potrebou rozvíjania jazykovej kompetencie v tejto sfére sa preto v bežnej didaktickej praxi uprednostňuje termín *odborný jazyk*, označujúci systém jazykových prostriedkov, ktorých výber a usporiadanie slúži na ústnu alebo písomnú komunikáciu odborného obsahu príslušného predmetu (porov. Hendrich a kol., 1988, s. 119). Pojem *odborný jazyk*, používaný aj v češtine, je kalkom z nemeckého *Fachsprache*, v angličtine mu zodpovedá termín *English for Specific Purposes (ESP)*, vo francúzštine termín *langue de spécialité*, v španielčine *lengua especial*, v ruštine *professionalnyj*, resp. *delovoj jazyk*, v poľštine *język zawodowy* a iné existujúce varianty. Tieto názvy sa vzťahujú na rozličné oblasti vedy, techniky, ekonomiky, ktoré nemčina výstižne diferencuje využívaním plurálovej formy *Fachsprachen*, čo sa odráža v didaktike odborného jazyka – *Fachsprachendidaktik* –, postulujúcej zásady prezentácie i osvojovania si odbornej problematiky v materinskom alebo cudzom jazyku (porov. Baumann, 1995, s. 332).

2.1. Výskum odborného jazyka – *Fachsprachenforschung* – bol v prvej fáze orientovaný na opis spoločných a špecifických prostriedkov jednotlivých jazykových rovín typických pre odborný štýl, resp. odbornú komunikačnú sféru a postupne vyúsťil do komplexnej charakteristiky odborného jazyka ako komunikačného prostriedku, ktorú predstavil L. Hoffmann v publikácii *Kommunikationsmittel Fachsprache* (Od-

borný jazyk ako komunikačný prostriedok, 1987). Autor v nej rozoberá stav v oblasti teórie odborného jazyka z hľadiska a) lexikálno-terminologického, b) aplikovanej lingvistiky, c) hospodárskej lingvistiky, d) funkčnej štylistiky, e) prírodných a humanitných vied, f) prekladu a g) náuky o subjazykoch. Pojem odborný jazyk chápe Hoffmann ako „jednotu všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v určitej odborne vymedzenej komunikačnej sfére, aby sa zabezpečilo porozumenie všetkých komunikantov pôsobiacich v danej oblasti“ (c. d., s. 53). Ťažisko však tvorí opis lexikálnych a syntaktických osobitostí odborných komunikátov a ich vzťah k prostriedkom bežnej komunikácie. V tejto koncepcii, ako to naznačuje uvedená definícia, sa nevenuje pozornosť mimojazykovým prostriedkom, ktoré sa rozličnou mierou zúčastňujú na výstavbe odborných prejavov a dotvárajú sprostredkovaný obsah.

V súlade s presadzovaním pragmaticko-komunikatívneho princípu v modernej výučbe jazykov sa prenáša pozornosť zo štruktúrno-systémového prístupu na sociálnokomunikačný prístup k opisu a hodnoteniu jazykových javov vyučovaného jazyka. Táto tendencia však neznamená, že by si obidva prístupy mali protirečiť, ako sa to neraz chápe, ale navzájom sa prestupujú a dopĺňajú v závislosti od cieľa a okolností výučby (porov. Pekarovičová, 1996a). Zmena prístupu vo vyučovaní sa odráža aj v zmene názvoslovia, a tak na označenie komunikácie v odbornej sfére sa popri termíne odborný jazyk používa aj termín odborná komunikácia – Fachkommunikation – zahrnujúci rečovú činnosť, komunikáciu v príslušnom odbore, napr. hospodárska, právna, pedagogická komunikácia a i. a tomu zodpovedajúce vymedzenie základných pojmov, ktoré sa vzťahujú na odbornú komunikáciu, ako sú odbornokomunikačný model, odbornokomunikačná kompetencia a odbornokomunikačné minimum.

Budovanie základného lexikálneho a gramatického aparátu nevyhnutného na zvládnutie verbálneho a neverbálneho správania v špecifických komunikačných situáciách označujeme termínom odbornokomunikačné minimum, ktoré tvorí inventár frekventovaných všeobecných výrazov kategoriálneho významu, pochopenie transformačných a derivačných možností slovenčiny, osvojenie si príslušných vetných modelov a špeciálnych termínov viažucich sa na daný odbor. Táto informačná a komunikačná báza sa najefektívnejšie vytvára prostredníctvom tzv. odbornokomunikačných modelov, ktoré obsahujú slovtvorné, pomenúvacie a vetné prostriedky na určovanie, opis alebo klasifikáciu predmetov a javov, ako aj na vyjadrovanie vzťahov v odborných komunikátoch (porov. Pekarovičová, 1996b). Cieľom takéhoto postupu je získanie odbornokomunikačnej kompetencie, zahrnujúcej vecné znalosti o predmete komunikácie, príslušné jazykové znalosti a interpretačnú schopnosť komunikantov. Predpokladom úspešnej komunikácie v profesionálnej sfére je teda usúvzťažnenie syntagmatických a paradigmatických (systémových) vlastností odborných

komunikátov a osvojenie si mechanizmov vzájomnej prepojenosti prostriedkov zúčastňujúcich sa na výstavbe odborného textu s ohľadom na jeho obsah, formu a funkciu.

V tejto súvislosti vystupuje jednak otázka fungovania jazykových prostriedkov v texte, jednak vplyv charakteru komunikátu na špecifikáciu a výber adekvátnych jednotiek jednotlivých jazykových rovín. S týmto zámerom K. Buzássyová (1996, s. 13) rozoberá aspekty vzťahu slovtvorby a textu, charakterizujúc ho ako spätnú väzbu, lebo „slovotvorne motivované slovo povahou svojho významu (lexikálneho, terminologického, expresívneho) spoluurčuje isté výrazové prostriedky ako výrazové prostriedky konkrétnej komunikačnej sféry. Na druhej strane komunikačná sféra, funkčný štýl a žáner prispievajú k identifikovaniu významov použitých jednotiek ako terminologických významov“.

Vzhľadom na prediktabilitu lexikálneho významu slova na základe jeho slovtvorného významu je potrebné v školskej praxi sprostredkovať poznatky o systemizácii slovtvorných prostriedkov (typ, kategória, hniezdo, paradigma) a zároveň o fungovaní slovtvorných mechanizmov v texte, pričom treba sústrediť pozornosť na procesualný charakter tvorenia slov i na jeho sémantiku. Vyplýva to z obojstrannej závislosti medzi hĺbkovou (obsahovo-tematickou) a povrchovou (jazykovo-kompozičnou) organizáciou textu, ktorá sa na úrovni aktuálneho textu premieta ako funkčná závislosť (porov. Findra, 1996, s. 30).

2.2. Ťažiskom aplikovaného výskumu odbornej komunikačnej sféry pre potreby výučby sa stáva odborný, resp. vecný text, prejav, komunikát, prehovor, ktorý sa vzťahuje na písané aj hovorené rečové produkty. Ich skúmaním sa zaoberá špeciálna oblasť textovej lingvistiky, zameraná na charakteristiku odborných textov – Fachtextlinguistik (porov. Baumann, 1992). Tento výskum sa orientuje na textové modely predstavujúce množinu rozličných morfológických, sémantických a syntaktických štruktúr alebo textotvorných činiteľov, ktoré čo najefektívnejšie zabezpečujú komunikáciu v odbornej sfére a ich didaktickú transformáciu. V súlade s K. D. Baumannom (1995, s. 333) chápeme odborný text ako súbor logicky usporiadaných a jazykovo stvárnených informácií o istom špecifickom predmete alebo jave, ktorý slúži na formovanie rečovo-komunikatívnych zručností a je východiskom i cieľom odborne zameranej výučby.

Súčasný stav výskumu textu v slovenskej lingvistike predstavujú najmä výstupy z vedeckých konferencií, ktoré sa venovali teoretickým i pragmatickým otázkam analýzy, tvorby, interpretácie a typológie textov. Mnoho nových podnetov z oblasti textovej lingvistiky, smerujúcich ku globálnej charakteristike textotvorných činiteľov, nastoľujú autori publikácie Textová lingvistika Dolník – Bajžiková (1998).

Aj keď doteraz v slovenskej aplikovanej jazykovede chýba špeciálna monografia venovaná všetkým stránkam odbornej komunikácie, t. j. lexikálnym, slovotvorným, syntaktickým a štylistickým osobitostiam odborných komunikátov, všeobecné závery, diagnostikujúce súčasné zmeny v jazykovej komunikácii, platia zväčša aj pre odbornú sféru, ako to dokumentujú dynamické procesy najmä v oblasti lexiky a slovotvorby. Predmetom záujmu didaktiky odbornej komunikácie je odborný text ako produkt, teda výsledok rečovej činnosti, aj text ako proces zahrnujúci rečovú aktivitu v profesionálnej sfére. Z tohto pohľadu je metodicky relevantný jednak statický opis textu zameraný na jeho gramatickú a obsahovú štruktúru a pragmatickú funkciu s dôrazom na klasifikáciu a typológiu textov, jednak dynamický (procesuálny) opis predstavujúci mechanizmus produkovania (tvorenia) a mechanizmus recepcie (interpretácie) textu.

2.3. Výber adekvátnych prostriedkov, ich usporiadanie a uplatnenie pri tvorbe a percepcii prejavov úzko súvisí s axiologickou kompetenciou, ktorú J. Dolník (1993) označuje ako schopnosť hodnotiť komponenty komunikácie a na základe vlastných vedomostí a skúseností primerane reagovať. Forma reakcie produktora alebo recipienta závisí jednak od vecných a lingvistických znalostí, jednak od jeho interpretačnej schopnosti. Práve v súvislosti s textotvornou činnosťou uvádza J. Dolník (1998, s. 107) pojem interpretačná kompetencia, ktorú chápe ako „schopnosť používateľa jazyka usúvzťazniť štruktúru jazykových výrazov tvoriacich text so štruktúrou jeho znalostí relevantných pre porozumenie textu“. Keďže účastníci pedagogickej komunikácie (učiteľ – žiaci) obyčajne nemajú rovnakú úroveň encyklopedických znalostí, existujú potenciálne odlišnosti v chápaní obsahového a zmyslového komponentu textu, a preto na jeho pochopenie je potrebný konventor, „ktorého cieľom je vyrovnávať úroveň interpretačných konštruktov u účastníkov komunikácie“ (porov. Horecký, 1995, s. 11) a predchádzať tak možným komunikačným šumom. Pri sprístupňovaní odbornej problematiky v cudzom jazyku (aj v slovenčine ako cudzom jazyku, porov. Pekarovičová, 1999) okrem znalostných bariér ešte narastá okruh potenciálnych informačných, interakčných a transkultúrnych bariér prameniacych v odlišnom hodnotení príslušných javov vo východiskovom a cieľovom jazyku alebo z pozície východiskovej a cieľovej kultúry. K ich prekonávaniu môže prispieť sám učiteľ, ktorý na pozadí známych pojmov priblíži, vysvetlí nové reálie, ale aj rozličné príručky, slovníky, učebnice, v ktorých sa neznáme javy predstavujú, opisujú a usúvzťazňujú.

V súvislosti s osvojovaním a utriedňovaním znalostí o predmete komunikácie možno v didaktike cudzích jazykov využiť najmä pojem statických a dynamických rámcov (frame) predstavujúcich „komplexné stereotypy dotýkajúce sa objektov, situácií, procesov, dejov“, ktoré podrobnejšie z hľadiska textovej lingvistiky rozoberá J. Dolník (1998, s. 114, 115), ale aj status výpovedných aktov viažucich sa na odborné

komunikáty. V odbornej komunikácii sa uplatňujú najmä explikatívne výpovedné akty, „kde nosným pilierom je definujúci prvok, definiens, vyjadrovaný určitým slovesom alebo modálnou skupinou slovíes (modálne sloveso + infinitív), ktorý pripája k explanandu nevyhnutné výkladové, explanačné prvky“ (porov. Horecký, 1991, s. 103 – 104). Základom týchto výpovedných aktov sú predikáty, ktoré sú totožné s predikátmi tvoriacimi vetné modely v odbornej komunikačnej sfére (bližšie Pekarovičová, 1990).

3. Pri charakteristike teoretických a metodických parametrov treba brať do úvahy, že komunikačný oblúk v odbornom prejave vzhľadom na jeho informačnú nasýtenosť sa uskutočňuje pomalšie ako v bežnej komunikácii (Sabol, 1981). Na druhej strane náročnosť percepcie i tvorenia odborného komunikátu zmierňuje index opakovania lexikálnych jednotiek a syntaktických štruktúr, ktorý je najmä v teoreticko-náučných textoch veľmi vysoký (Mistrík, 1985, s. 431). Voľnejšiu, i keď v porovnaní s prejavmi hovorového a umeleckého štýlu prevažne schematickú štruktúru majú popularizačno-náučné alebo učebné texty, v ktorých „k základnej odborno-informatívnej funkcii pristupuje aj zvýraznená didaktická funkcia prejavujúca sa v zámernom pôsobení na adresáta s cieľom aktivizovať ho tak, aby si mohol text čo najkvalitnejšie osvojiť“ (porov. Slančová, 1996, s. 48). Preto sa pôvodné texty určené na didaktické účely často adaptujú, skracujú.

Didaktickú koncepciu pri prezentácii zvláštností odborných komunikátov nechápeme staticky, ale ako meniaci sa súbor metód a foriem, ktoré sa modifikujú v priebehu výučby na základe konkrétnych sociolingvistických činiteľov. Z tohto hľadiska je potrebné bližšie determinovať adresáta, ktorému je určený daný text, a vzdelávací cieľ, ktorý podmieňuje výber primeraných metód a foriem prezentácie učiva. Dodržanie didaktických zásad nadobúda ešte väčší význam v tom prípade, ak je adresátom alebo tvorcom odborného textu cudzinec. Etnokultúrna, sociálna a profesijná diferenciacia študijných skupín podstatne ovplyvňuje výber textov určených na osvojenie si receptívnych zručností (čítanie a počúvanie s porozumením), ako aj textov na nácvik produktívnych schopností, teda tvorenia odborného prejavu (hovorenie, písanie; o tom bližšie Pekarovičová, 1993).

Pri sprístupňovaní odborného obsahu sa zvyčajne pracuje s rozličnými typmi textov, ktorými sa sleduje určitý didaktický cieľ. Popri základnom texte, sprostredkujúcom hlavnú tému, sa využívajú doplnkové, rozširujúce, čítacie, literárne a kombinované texty, v ktorých sa striedajú informačné, opisné a hodnotiace slohové postupy. Verbálny text zväčša ilustrujú obrázky, grafy, tabuľky, schémy, diagramy, ktoré dopĺňajú prezentovaný obsah. Práca s odborným textom si vyžaduje diferencovaný prístup s rešpektovaním stupňa jazykových znalostí a profesijnej orientácie študujúcich. Všeobecne známa slabá úroveň odbornokomunikačnej kompetencie absolventov našich škôl je výsledkom nedostatočnej harmonizácie jednotlivých zložiek

výučby a preceňovania encyklopedických vedomostí na úkor tvorivosti a schopnosti javy súvisť a zvažovať.

Lingvodidaktická interpretácia odborného textu sa zvyčajne uskutočňuje vo viacerých rovinách. Hoci jednotlivé prvky týchto rovín existujú relatívne samostatne, navzájom sú funkčne prepojené a tvoria integrovaný celok. Preto ich treba skúmať komplexne, vo vzájomnej závislosti s prihliadnutím na kontextové a intertextové súvislosti. Zmysluplný výber a usporiadanie tematických zložiek v súlade s potrebami príslušného makrokompozičného modelu je funkčným základom výberu adekvátnych jazykových prostriedkov a ich primeranej kombinácie. Tieto zásady spravidla podmieňujú všeobecné i špecifické vlastnosti odbornej komunikácie obsiahnuté v reprezentatívnych komunikačných modeloch, ktoré sa bežne uplatňujú v didaktickej praxi.

Literatúra

BAUMANN, K. D.: Integrative Fachtextlinguistik. Tübingen 1992.

BAUMANN, K. D.: Fachsprachen und Fachsprachendidaktik. In: Handbuch Fremdsprachenunterricht. Ed. K. R. Bausch – H. Christ – H. J. Krumm. 3. vyd. Tübingen und Basel, Francke Verlag 1995, s. 332 – 338.

BOSÁK, J.: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 17 – 42.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Spätná väzba medzi slovtvorbou a textom. In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 11 – 21.

DOLNÍK, J.: Axiologická stránka jazykovej komunikácie. In: Philologica. 41. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1993, s. 5 – 23.

DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Textová lingvistika. Bratislava, Stimul 1998. 134 s.

FINDRA, J.: Od hĺbkovej k povrchovej organizácii textu. In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 29 – 35.

HENDRICH, J. a kol.: Didaktika cizích jazykú. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1988. 498 s.

HORECKÝ, J.: Výpovedné akty v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 20. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 103 – 113.

HORECKÝ, J.: Prekonávanie komunikačných bariér. In: Medacta '95. Zborník 3. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1995, s. 11 – 13.

HOFFMANN, L.: Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin, Akademie-Verlag 1987. 307 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 3., upravené vyd. 1997. 598 s.

MLACEK, J.: Popularizácia vedeckých poznatkov a popularizačný štýl. In: Studia Academica Slovaca. 25. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1996, s. 134 – 144.

PEKAROVIČOVÁ, J.: Vetné modely v odbornej komunikačnej sfére. In: Studia Academica Slovaca. 19. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 257 – 287.

PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk a odborná komunikácia. In: Studia Academica Slovaca. 22. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1993, s. 175 – 180.

PEKAROVIČOVÁ, J. (1996a): Odbornokomunikačné modely vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: Studia Academica Slovaca. 25. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1996, s. 160 – 163.

PEKAROVIČOVÁ, J. (1996b): Die Fachkommunikation im linguodidaktischen Konzept des Slowakischen als Fremdsprache. In: Linguodidaktische Aspekte der Fachkommunikation im Fremdsprachenunterricht. Red. J. Pekarovičová – R. Rathmayr. Bratislava, Stimul 1996, s. 61 – 68.

PEKAROVIČOVÁ, J.: Komunikačné bariéry pri osvojovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1999, s. 154 – 160.

SABOL, J.: O poznávacom a komunikatívnom aspekte jazykovej funkcie. In: Zborník z Komenckého trienále 1980. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1981, s. 126 – 132.

SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov, Slovacontact 1996. 176 s.

Redakcia Slovenskej reči sa ospravedlňuje čitateľom a predplatiteľom časopisu za oneskorené vydanie 1. čísla. V najbližšom čase vyjde aj 2. a 3. číslo Slovenskej reči.

DISKUSIE A ROZHLADY

Ján Kačala

KODIFIKAČNÝ POSTOJ A JAZYKOVÁ KULTÚRA

J. Kačala: Codification Position and Language Culture. Slovenská reč, 65, 2000, No. 1, pp. 11 – 21. (Bratislava)

The presented paper is a contribution to the discussion of language system codification of its rules language use and language culture. The author support an opinion that the relation between language use and codification is reversible and not one-sided which means the direction only from language use to codification. In connection with the codification the author is against continuous changes in codification and he is against experiment with codification which can cause the chaos in codification. The author emphasizes the necessity for respecting of tradition in the process of codification as well as tradition of literary languages generally.

V príspevku príznačne nazvanom O smerovaní k poznaniu používateľa jazyka J. Dolník (1997) napísal: „Jazykové spoločenstvá vždy udržiavali svoj jazyk v takom stave, aby si ho jeho členovia mohli ľahko osvojiť a aby im dobre fungoval“ (c. d., s. 216). S týmto výrokom súhlasím, a to nielen preto, že som už dávnejšie (v práci z r. 1994, no príslušná stať bola vyšla už dva roky predtým) prišiel k rovnakému poznaniu; v tomto výroku vidím konštatovanie nielen pragmatickosti pri postupnom konštruovaní jazykovej stavby z hľadiska jej zvládnutia, ale aj prirodzenosti pri utváraní jazyka a zároveň pri diferencovaní spoločenstiev ľudí podľa jazyka, ba aj univerzálnosti vo vzťahu jazyka a reči k ľudstvu ako celku. Smerovanie k poznaniu používateľa, naznačené v názve, má podľa autora zabezpečiť tzv. pragmatickologické vnímanie jazykových javov – na rozdiel od tzv. reflexívnologického vnímania –, tak ako tieto postupy rozvádza v texte Jazykový systém a kodifikácia z r. 1999. V závere tohto príspevku si od postupov pragmatickej logiky a reflexívnej logiky sľubuje, že „ďalšie poznávanie jazykového systému vedie cestou skúmania medzi reflexívnologickým a pragmatickologickým vnímaním jazyka. Táto cesta naznačuje aj pokrok v chápaní kodifikácie“ (1999, s. 113).

Svoje chápanie rozvádza jednak na príklade pádového synkretizmu v gen. a dat. sg. typu *ulica*, kde sa v časti jazykovej praxe stretáme so skloňovaním typu *od Soni*, a jednak na uplatňovaní či neuplatňovaní rytmického zákona v prípadoch typu *mliekar*, *poviedkar*. Okrem týchto jednotlivých prípadov svoju kodifikačnú predstavu ukázal na celom subsystéme jazyka, a to na prístupe ku kodifikácii slovnej zásoby

spisovnej slovenčiny vo vzťahu k češtine (porov. text Spisovná slovenčina a čeština v zborníku *Studia Academica Slovaca*, 1999). V našom príspevku chceme reagovať na niektoré postupy a vývody v týchto troch Dolníkových textoch.

Za najzávažnejšiu ideu v týchto, ale aj v iných Dolníkových prácach týkajúcich sa kodifikačnej problematiky pokladáme jeho zdôrazňovanie „smerovania k poznaniu používateľa jazyka“. Prirodzene, tento postup je vedecky legitímny; naše výhrady však smerujú k tomu, že takýto postup je u autora výlučný a tým aj jednostranný. Jazyková prax alebo jazyková realita podľa autora rozhoduje takmer o všetkom. Jeho výrok, že „kodifikácia je adekvátna, keď zodpovedá konkrétnej jazykovej realite“ (1999, s. 112), je veľmi zjednodušený a aj vecne neodôvodnený. Z neho totiž nevyplýva ani to, či autor rozlišuje medzi jazykovou realitou spisovnou (alebo miernejšie povedané, realitou smerujúcou k spisovnosti) a nespisovnou; aj vedome nespisovná jazyková realita je totiž na Slovensku stále realitou. Vo svojom predchádzajúcom príspevku v polemike s J. Dolníkom (Kačala, 1997) som upozornil, že jazyková realita je veľmi rôznorodá, zložitá a často protirečivá, a už preto sama osebe nemôže rozhodovať o adekvátnosti kodifikácie a kodifikátorovi kladie neodbytnú otázku, čo z tejto reality vybrať. Odvažujem sa povedať, že kodifikácia už pre spomenutú zložitost' a protirečivosť jazykovej reality nikdy nemôže jazykovej realite zodpovedať. V kodifikácii vždy musí ísť o výber jazykovej reality, a to taký, ktorý je prinajmenšom relevantný z hľadiska spisovného jazyka a jeho vývinových zákonitostí, ktorý by mal byť konzistentný so systémom spisovného jazyka a konvergentný s platnou kodifikáciou, s teoretickým aj praktickým postojom kodifikátora a v súlade s uplatňovanou teóriou a praxou jazykovej kultúry. Tu všade okrem iného jestvuje aj reálna tradícia ako súčasť kultúry, ktorú pri novej kodifikácii nemožno jednoducho nebrať na vedomie. A kodifikácia navyše aj zákonite zaostáva za stavom jazyka, keďže ten je pri plnení svojich spoločenských aj individuálnych funkcií v neprestajnom pohybe.

Keď niekto píše o kodifikácii, mal by mať s kodifikáciou aj praktické skúsenosti, aby za to, čo o nej napíše, mohol cítiť aj primeranú osobnú zodpovednosť. Zodpovednosť najmä pred tými, ktorým potenciálne aj reálne svoje kodifikačné predstavy adresuje. V opačnom prípade sa oprávnene možno nazdávať, že pri kodifikačných návrhoch (alebo iba úvahách?) máme pred sebou akési úsilie experimentovať s kodifikáciou, prirodzene, bez zodpovedajúcej ťarchy zodpovednosti. Takýto krok, t. j. experimentovanie, v dejinách kodifikácie spisovnej slovenčiny, ako ani v dejinách spisovnej slovenčiny nemá obdobu a nemal by ani vecnú oporu. Tým však nechcem povedať, že by som možnosť takého kroku niekomu upieral.

V súhlase s uvedenou jednostrannosťou je aj argumentácia v prospech či neprospech istej konkrétnej kodifikačnej formy. Napríklad na s. 110 textu z r. 1999 J. Dolník píše, že moje postoje v otázke dodržiavania rytmického zákona v ohýbaní pri dvojhĺaskovej koreňovej dĺžke „sa sproblematicujú, ak sa myšlienkovu pohybu-

jeme v konkrétnej jazykovej realite“. Keďže prípady typu *kliešťam, kliešťach...*, *siedmy, siedmeho...*, *triedim, triediš...* a mnohé iné bez akýchkoľvek pochyb sú doložené „v konkrétnej jazykovej realite“, pokladám Dolníkov výrok za vonkoncom nepresvedčivý a aj nie celkom uvážení. Navyše sa týmto výrokom diskriminuje partner v diskusii, lebo z dikcie citovaného výroku vyznieva, akoby sa tento partner „myšlienkovy pohyboval nie v konkrétnej jazykovej realite“, akoby takýto pohyb bol vyhradený iba tomu, kto o ňom vyslovuje takýto postulát.

Priznám sa, že ma vo vedeckej diskusii už dávnejšie znepokojuje také odvolávanie sa na „reálneho, živého“ komunikanta“ (Dolník, 1997, s. 214), ktoré opätovne jednostranne a tendenčne smeruje iba k istému, vopred vybranému komunikantovi, ktorý svojou jazykovou praxou potvrdzuje postoje bádateľa. Spytujem sa, aké ďalšie vlastnosti má mať reálny komunikant – alebo je to jednoducho taký komunikant, čo nevedomky nerešpektuje normu a kodifikáciu? Ďalej sa spytujem, čo s ostatnými komunikantmi, ktorí predstavujú inú jazykovú prax. A otázku možno aj obrátiť a spýtať sa, či je a kto je nereálny či neživý komunikant.

Zhrňajúc sa mi o tejto téme žiada zdôrazniť, že vzťah jazyková prax (uprednostňujem tento termín) – kodifikácia chápem ako obojstranný. To značí, že nielen jazyková prax je (prostredníctvom normy) relevantná pre kodifikáciu, lež aj naopak, kodifikácia je relevantná pre jazykovú prax. Predpokladám, že táto téza je taká jasná a presvedčivá a tak bohato doložená v jazykovej situácii na Slovensku v minulosti aj dnes, že ju tu nemusím dokladať dôkazmi.

Pravdaže, nemôžem tu nepripomenúť, že ani tí, čo v dvojici prvkov jazyková prax – kodifikácia jednostranne zdôrazňujú jestvovanie iba jedného vzťahu (to sa už netýka iba J. Dolníka), nemôžu nepriznať objektívne jestvovanie aj vzťahu od kodifikácie k jazykovej praxi. O tom, že používatelia jazyka (t. j. bez kvalifikácie „reálni, živí“) sú nielen zárukou ďalšieho života tohto jazyka a nevyčerateľným zdrojom jeho vedeckého poznávania a východiskom teoretických koncepcií o jazyku, ale že kodifikáciu spisovného jazyka majú aj neprestajne poznávať, študovať a uplatňovať vo vlastnej jazykovej praxi, mohli sa zástancovia spomínanej jednostrannej interpretácie vzťahu jazyková prax – kodifikácia dočítať aj u E. Paulinyho (povedzme v práci *O jazyku a štýle slovenskej prózy* z r. 1983), ktorého (ináč oprávnený) dôraz na poznávanie jazykovej praxe jednostranne vyzdvihujú a tým jeho dielo dezinterpretujú. Som presvedčený, že vyhýbanie sa jednostrannosti pri interpretovaní jazykovej skutočnosti predstavuje veľmi dôležitý prvok systémového prístupu, prípadne systémovej metódy, ktorú stále treba pokladať za jeden z najvýznamnejších výdobytkov modernej vedy.

Už som naznačil, že Dolníkov text z r. 1999 je zacielený najmä na rozvedenie a ilustrovanie pojmov pragmatickologické vnímanie jazykových javov a reflexív-

nologické vnímanie jazykových javov. Podstatu obidvoch nech (v kladnom aj zápor-
nom zmysle) objasnia autorove slová zo s. 110: „Druhý prístup (t. j. pragmatickolo-
gický), ktorý je spätý s predstavou, že v konkrétnej jazykovej realite zostávame vte-
dy, keď sa neodkloníme od pragmatickologického uvažovania, vedie k úsudku, že
kodifikovanie podôb typu *mliekár* nie je nesystémovým riešením, t. j. nie je aktom
podporujúcim nesystémovosť, nepravidelnosť v jazyku.“ Tento prístup J. Dolník
stotožnil s Dvončovým stanoviskom, predstaveným v jeho texte z r. 1997 (porov. aj
našu reakciu naň – Kačala, 1998), podľa ktorého na rozdiel od tendencie dodržiavať
rytmický zákon pri „jednoduchej dĺžke po predchádzajúcej dĺžke“ naopak, „čoraz
viac sa stretávame s neskracovaním dvojhlasok po predchádzajúcej jednoduchej dĺž-
ke alebo dvojhlaske“ (Dvonč, 1997, s. 222). Podľa L. Dvonča ide tu o „vývinové
smerovanie v oblasti rytmického krátenia v spisovnej slovenčine“ (ibid.), t. j. o istý
teoretický koncept. Na prekvapenie tomuto konceptu (o jeho merite sme sa vyslovili
v citovanej práci z r. 1998) J. Dolník nepripisuje status reflexívologického uvažo-
vania, lež hodnotí ho ako pragmatickologický prístup. Tu už neviem, aký obsah autor
v skutočnosti dáva reflexívologickému postupu a aký pragmatickologickému po-
stupu; ba niekedy to vyzerá tak, akoby istí autori boli schopní „iba“ reflexívologic-
kého (t. j. akéhosi teoretického a systémového) uvažovania, viac či menej vzdialené-
ho od jazykovej reality, kým iným zasa by bolo vlastné kýžené pragmatickologické
uvažovanie, výrazne rešpektujúce jazykovú realitu a reálneho či živého používateľa.
Keďže J. Dolník ukazuje uvedené dve chápania na príklade kodifikácie prípadov
typu *mliekar/mliekár*, zaujmem stanovisko aj k nemu. Podľa viacerých Dolníkových
formulácií sa dá usudzovať, že podoba s porušením rytmického zákona doteraz napl-
no odrážala stav jazykovej praxe. Moja niekoľkodesaťročná skúsenosť s prípadmi
typu *mliekar* však jednoznačne svedčí o opaku: aj v čase platnosti kodifikácie podôb
typu *mliekár* (v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953) som sa vo vedomo kul-
tívovanej jazykovej praxi (t. j. na profesionálnych slovenských javiskách, v rozmani-
tých reláciách Slovenského rozhlasu, ako aj niekdajšieho Česko-slovenského roz-
hlasu, v Slovenskej, ako aj v bývalej Česko-slovenskej televízii, v odbornej reči pô-
dohospodárov, ale aj v centrálnej časti tlače) sústavne stretal s podobami *mliekar*;
mliekareň, *mliekarstvo*, *mliekar(en)ský*, ďalej s formami typu *poviedkar*; *polievkar*;
obliekareň, *prezliekareň*, *viazareň* a, pravdaže, aj s podobami typu *prevádzkar*; *pre-
vádzkareň*, *psičkar*; *dráhar* a mnohými ďalšími, ktoré jednoznačne odporovali platnej
kodifikácii a tým potvrdzovali, že napriek tejto kodifikácii, nepriaznivej uplatňovaniu
rytmického zákona, tendencia skracovať príponovú dĺžku aj pri prípone *-ár* ako prípo-
ne s tzv. silnou dĺžkou sa v jazykovej praxi veľmi zreteľne predierala navonok, lebo
zodpovedala charakteristickej systémovej hláskovej zákonitosti. A tieto fakty napokon
kodifikátorov viedli nielen ku kodifikácii podôb *prevádzkar*; *rozprávkar*, lež neskôr aj

ku kodifikácii prípadov *mliekar*, *mliekareň*, *mliekar(en)ský*, *poviedkar* atď. Priebeh vecí bol a je teda celkom iný, ako to predstavil J. Dolník v článku z r. 1999.

Aj v článku z r. 1997, v ktorom detailne rozoberá situáciu v gen. sg. typu *ulica*, v ktorom sa v istej časti jazykovej praxe najmä pri menách typu *Soňa*, *Danica*, *Mária*, ako aj pri skloňovaní prevzatých slov typu *inštitúcia* upotrebuje nekodifikovaná prípona *-i* (t. j. *od Soni*, *od Márii*, *z inštitúcií* namiesto kodifikovaných podôb *od Sone*, *od Márie*, *z inštitúcie*), mi pri výklade chýba jeden dôležitý systémový rozmer: je to v rámci slovenského jazykového územia základný rozmer. Uvedený pádový synkretizmus má totiž reálne a pochopiteľné domáce korene, keďže na veľkej časti slovenského jazykového územia (zhruba ide o južnú časť stredného Slovenska a takmer o celé východné Slovensko – presný obraz javu si možno overiť u J. Štolca v II. diele Atlasu slovenského jazyka z r. 1981 na s. 23, mapa č. 15) sa pri mäkkých ženských substantívach na *-a* v gen. sg. vyskytuje prípona *-i*, sú tu teda pravidelné aj tvary typu *od Márii*, ale aj *z ulici*, *od stanici*, *z práčovni* atď. Tento stav sa však nestal súčasťou spisovného jazyka, pričom tento stav odlišenia sa spisovného jazyka od južnostredoslovenských nárečí trvá od zakladateľskej Štúrovej kodifikácie bez prerušenia podnes. Táto pevnosť kodifikácie dnes už predstavuje aj pevnosť tradície spisovného jazyka (ktorú v citovanej knihe vyzdvihuje aj E. Pauliny) a zároveň tým predstavuje aj kultúrnu hodnotu, ktorú sa žiada pestovať a rozvíjať a nie ju spochybňovať a rozbúrať. Nech mi čitatelia teraz prepáčia moje špekulatívne vyjadrenie, ale podľa vzťahu E. Paulinyho k spisovnému jazyku a podľa jeho kodifikačného správania som presvedčený, že keby dnes E. Pauliny ešte žil, Dolníkovu úsilie legalizovať v kodifikácii tvary typu *od Soni* by na základe ním uvedených argumentov celkom isto neodobril. – Ako vidno, výskyt uvedených tvarov s príponou *-i* v gen. sg. má pevnú a legitímnu oporu v systéme národného jazyka, pričom si tento ich výskyt vo verejných spisovných prejavoch vysvetlíme (aj) na základe nedostačujúco odlišeného nárečového a spisovného jazykového vedomia u časti istotne reálnych či „živých“ používateľov spisovného jazyka. A napokon nemožno zabúdať, že systémovú oporu tvarom typu *od Soni* predstavujú aj rovnako zakončené tvary gen. sg. pri ženských menách s tvrdým zakončením základu (t. j. *od ženi*, *z ruki*, *za vojni* atď.). Toto vnútorodové vyrovnávanie tvaru gen. sg. nepochybne má svoju úlohu aj pri výskyte tvarov typu *od Soni*. Tento a takýto výklad vecí pravdepodobne väčšmi zodpovedá jazykovej realite ako hľadanie priveľkého počtu čiastkových systemizácií. A nie je mi blízke ani kodifikovanie rovnakých tvarov s príponou *-i* v prípadoch maximálneho paradigmatického odlišenia, o ktoré ide pri takých pádoch, ako sú gen. a dat. sg. substantív. Súhlasím však s J. Dolníkom v tom, že ide o spontánnu zmenu ako prejav dynamiky spisovného jazyka. Na druhej strane sformulovanie vysvetlenia tejto spontánnej zmeny ma ako kodifikátora vonkoncom neve-

die k úvahám o možnosti či potrebe kodifikovať v gen. dvojtvar typu *od Sone/-i*. Jednota doterajších kodifikácií spisovnej reči v tomto bode, ako aj úcta k doterajším kodifikáciám mi v tom tiež bráni. Úsilie búrať to pozitívne, čo sa mnohodesaťročnou prácou už vybudovalo, je neprirodené, taký projekt nectí svojho architekta. Istú mieru výskytu tvarov typu *od Soni* v spisovných slovenských prejavoch si viem vysvetliť a v istých prípadoch aj tolerovať, no bez záverov o potrebe nejakých kodifikačných úprav. Najmä keď v súčasnosti nevieme odhadnúť, akú reťazovú reakciu by v spisovnej slovenčine takáto kodifikačná zmena vyvolala: mohla by sa totiž obrátiť proti kodifikátorovi alebo aj proti kodifikovanej podobe národného jazyka. Kodifikátor nemôže bez dôkladného uváženia všetkých súvislostí a dôsledkov pozitívne zareagovať na každú pozoruhodnejšiu zmenu v jazykovej praxi; nechceným následkom takého kodifikačného správania by mohol byť akurát neprestajný kodifikačný chaos, používatelia by nestačili evidovať kodifikačné zmeny, nieto ešte osvojiť si ich. Skúsme si predstaviť situáciu v školskom jazykovom vyučovaní, ktoré by bolo odkázané neprestajne reagovať na ustavičné kodifikačné zmeny. Napokon ani kodifikačné príručky na Slovensku nevychádzajú tak často, aby v nich bolo možné reagovať na všetky relevantné zmeny v jazykovom správaní používateľov spisovnej reči. Prinieslo by to nestabilitu normy a nedôveru používateľov k spisovnému jazyku aj k práci kodifikátorov (v tejto súvislosti pripomeňme, že o potrebe stability v spisovnom jazyku veľmi dôkladne a fundovane uvažovali už predstavitelia pražskej školy, najmä taký zmýšľaním moderný jazykovedec, ako bol V. Mathesius – porov. prácu uverejnenú aj r. 1947).

Pravdepodobne aj polemický zápal sa podpisuje pod isté Dolníkové stanoviská, v ktorých možno zistiť nerešpektovanie historicity istých javov. Medzi také patrí upotrebovanie výrazu puristický vo vzťahu k súčasnému úsiliu lingvistu o zvyšovanie jazykovej kultúry u časti používateľov prostredníctvom hlbšieho poznania normy a jej rešpektovania vo verejných jazykových prejavoch. Som presvedčený, že pri tomto dnešnom úsilí nejde o „puristický prístup k bohemizmom“, prípadne o „puristické zmýšľanie“, tak ako o tom J. Dolník vraví v príspevku v zborníku *Studia Academica Slovaca* z r. 1999 na s. 42. Označiť istý dnešný postoj za puristický nie je odôvodnené vecne a navyše sa mi to vidí ako veľmi lacné „terminologické“ diskriminovanie jazykovedca stojaceho na inej kodifikačnej platforme. (Nechcem tu rozoberať skúsenosť z našich nedávnych čias, keď sa práve „protičeský purizmus“ využíval ako ideologická a politická nálepka pre nepriateľa zriadenia; istotne nikomu zo zainteresovaných netreba pripomínať, že takáto asociácia s nedávnymi časmi je ešte veľmi živá.) Rovnako nie som presvedčený o vecnej oprávnenosti takých Dolníkových výrokov, ako sú: „Myslím, že nebude zbytočné, ak začneme brať do úvahy historický vývin jazyka“, prípadne „Som rád, že sa otázky už objavujú“ (1997, s. 216). Ani v polemike sa totiž nedá vážne tvrdiť, že v slovenskej jazykovede pri kodifikácii normy spisovného jazyka

a v jazykovej kultúre „začínáme brať do úvahy historický vývin jazyka“ alebo že sa v týchto oblastiach „už objavujú otázky“.

V ostatnej časti nášho príspevku si všimneme Dolníkovu koncepciu normy a kodifikácie v oblasti slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, tak ako ju predstavil v práci Spisovná slovenčina a čeština z r. 1999. Tu je príznačná už autorova terminológia: na s. 39 a 40 tu vraví o „historickom osvojovaní si spisovného jazyka Slovákmí“, ktoré predstavuje „osobitný model prijímania spisovného jazyka“; „vývinovú kontinuitu v prijímaní spisovného jazyka“ spomína aj na s. 41. V tejto línii pokračuje aj na s. 43, kde uvádza „dve možnosti, ako sa dá riešiť otázka prijatia spisovného jazyka“. Zvolený pojmovo-terminologický aparát so slovesnými tvarmi osvojovanie si, prijímanie, resp. prijatie spisovného jazyka istotne nie je náhodný. Utvára predstavu, akoby spisovný jazyk Slovákov bol vznikol niekde inde ako u Slovákov a na Slovensku a Slováci by si ho ako taký boli iba osvojili. Týmto tvrdením sa obchádza jeden zo základných rozmerov vzniku spisovného jazyka, že si ho totiž v daných národných podmienkach prirodzene utvára samo etnikum, prípadne národné spoločenstvo, pravdaže, aj s ohľadom na iné spisovné jazyky ako prípadné modely, aj so zreteľom na rozlične silné kultúrne, náboženské, politické a ekonomické vplyvy iného spoločenstva, prípadne iných spoločenstiev na príslušné spoločenstvo a podobne. Je to však predovšetkým vec daného národného spoločenstva, ktoré pri utváraní vlastnej prestížnej celonárodnej formy jazyka prechádza zákonitým sebauvedomovacím vývinom a rozličnými stupňami zrelosti, až dozreje do takej etapy, keď sa utvorenie celonárodného dorozumievacieho prostriedku stáva nevyhnutným z hľadiska ďalšieho cieľavedomého organizovania práce a života v tomto spoločenstve. V našom ponímaní ide tu teda o proces utvárania spisovného jazyka daným národným spoločenstvom, kým v Dolníkovej interpretácii sa tento proces chápe ako osvojovanie si spisovného jazyka (Slovákmi). V procese utvárania vlastného celonárodného jazyka dané spoločenstvo reaguje na prirodzené potreby mnohorozmerného života a rozvoja spoločenstva a preukazuje schopnosť identifikovať, ako aj riešiť a vyriešiť nové potreby svojho ďalšieho rozvoja. Podmienky života slovenského etnika celé storočia neboli priaznivé najmä z národnoštátneho hľadiska, a preto aj utváranie vlastného národného spisovného jazyka malo špecifický vývin a osudy, ktoré sú predmetom vedeckého opisu v rámci dejín spisovnej slovenčiny. Vo výklade dejín spisovnej slovenčiny zo strany slovakistov v tomto bode nepozorujeme nejaké vážnejšie rozpory medzi jednotlivými odborníkmi, a to ani pokiaľ ide o fungovanie spisovnej češtiny ako písomnej formy spisovného jazyka Slovákov v 16. – 18. storočí.

Pri výklade vzťahu spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny sa J. Dolník v úvode odvoláva na stanovisko E. Paulinyho a uvádza mnohé citáty z jeho Dejín spisovnej

slovenčiny z r. 1983. Je však charakteristické, že sa naňho už neodvoláva v tom, keď E. Pauliny (1983, s. 120) píše, že „už od najstarších čias sa najmä stredná slovenčina šírila v nadnárečovej platnosti za svoje nárečové hranice“, že „kultúrna slovenčina sa vo väčšine tohto obdobia (t. j. v 16. – 18. storočí) vyvíjala bez väčších rušivých zásahov“ (1983, s. 130), že „zreteľnú emancipáciu kultúrnej slovenčiny od češtiny možno položiť na rozhranie 16. a 17. storočia“ (c. d., s. 136), že u Ľ. Štúra „nejde iba o zavedenie nového spisovného jazyka. Ide o nové chápanie úloh slovenského národa a o úsilie vybojovať mu nové spoločenské postavenie“ (c. d., s. 176) a najmä že „kodifikácia spisovnej slovenčiny na stredoslovenskom základe bola dejinne nevyhnutným faktom“ (c. d., s. 177). – Tieto Paulinyho citáty jednoznačne potvrdzujú našu tézu o prirodzenom, a teda zákonitom smerovaní jazykového vývinu na Slovensku k postupnému utváraniu vlastného spisovného jazyka Slovákov. Oproti tomu Dolníkova formulácia, podľa ktorej „v dejinách Slovákov a Čechov boli v hre obidve možnosti“, t. j. alebo „príslušné jazykové spoločenstvá vnímajú svoj spisovný jazyk ako dva varianty jedného jazyka“, alebo sa argumentuje „ideou o koexistencii dvoch samostatných spisovných jazykov“ (1999, s. 43), skôr pripomína postoj Ľ. Ďuroviča z jeho referátu na X. slavistickom zjazde r. 1988, ktorý predpokladá sformovanie akéhosi slovensko-českého predspisovného jazyka; to „svojou rozpornosťou otvorilo cestu pre rozdzvenie snáh o kodifikáciu slovenčiny – smerom alebo ku kodifikácii osobitného slovenského jazyka, alebo k prijatiu češtiny ako spoločného spisovného jazyka Slovákov a Čechov“ (Ďurovič, 1988, s. 1). Oproti tomu V. Blanár (1990, s. 106) upozorňuje, že pri dozrievaní podmienok na celonárodnú kodifikáciu „podstatný podiel mali dva činitele: a) vývin domáceho predspisovného úzu, utváranie istej spisovnej normy, b) úloha, ktorú mal jazyk v rozvíjajúcej sa národnej ideológii“. Preto A. Bernolák „kodifikáciou slovenčiny ako celonárodného spisovného jazyka sa stal tlmočníkom svojej epochy. Tým, že kodifikoval spisovnú slovenčinu ako charakteristickú zložku formujúceho sa slovenského národa a ako osobitný slovanský jazyk..., jeho široko založený opis slovenčiny získal fundamentálny význam pre rozvoj slovenského národného hnutia“; aj v nadväznosti na neho „vo svojom politickom programe spája Ľ. Štúr úlohu celonárodného spisovného jazyka s politickým a spoločenským bojom za práva utláčaného ľudu... Štúrova kodifikácia na stredoslovenskom základe bola výsledkom prirodzeného historického vývinu“ (Blanár, 1990, s. 107 – 108).

O príbuznosť slovenčiny a češtiny, o spoločné osudy Slovákov a Čechov a najmä o závažnú úlohu češtiny pri formovaní spisovnej slovenčiny, ako aj v dejinách spisovnej slovenčiny vo všeobecnosti J. Dolník opiera svoju tézu, že so zreteľom na „špecifickosť slovenského povedomia isté ‚medzery‘ v delimitácii slovenčiny a češtiny nie sú negatívnym, ale normálnym javom“ (1999, s. 48), ako aj celkový záver svojho príspevku, že „intervenčné kultivovanie delimitačnej spôsobilosti nositeľa

slovenského etnojazykového povedomia nie je potrebné, nie je aktuálne“ (c. d., s. 51). K tomuto záveru autor dospel s použitím pomerne zložitého teoretického aparátu, no v tejto súvislosti pôsobí nevyvážené to, že na ilustráciu svojej predstavy použil iba jeden jazykový príklad. Podporujem Dolníkovu myšlienku, že súčasný stav slovenského etnojazykového povedomia „je v úplnom súlade s komunikačnou a etnoidentifikačnou potrebou Slovákov. Túto potrebu ‚prežívajú‘ Slováci v takej miere ako nositelia iného etnojazykového povedomia“ (ibid.). Nemôžem však súhlasiť s ďalšou Dolníkovou tézou, že „intervenčné kultivovanie delimitačnej spôsobilosti je pokusom o umŕtvenie špecifického znaku slovenského etnojazykového povedomia“ (ibid.). Pri takomto výklade slovensko--českých jazykových vzťahov sa totiž obchádza najmä jeden dôležitý historický poznatok, a to že čeština pre slovenčinu nielen bola zdrojom rozširovania lexikálneho bohatstva, nielen dlho slúžila ako bohoslužobný jazyk slovenských evanjelikov, nielen v minulosti fungovala ako písomná podoba spisovného jazyka Slovákov a (popri predpisovných kultivovaných útvaroch slovenského jazyka) nielen platila ako odrazový mostík (v kladnom aj zápornom zmysle) pri formovaní spisovnej slovenčiny. Čeština najmä s podporou politického, ekonomického a kultúrneho tlaku na Slovákov pre slovenčinu značila aj potenciálnu a reálnu hrozbu takej miery infiltrácie spisovnej slovenčiny, ktorá mohla priniesť stratu jej identity a samostatnosti. Nemožno zabúdať, že zápas o samostatnosť slovenčiny sa od 16. storočia odohrával najmä vo vzťahu k češtine. A najmä v tomto vzťahu sa aj vybojoval. A to pri posudzovaní danej otázky má závažné dôsledky. Pokiaľ ide o širší dosah vzťahu slovenčiny a češtiny, pripomeniem názor už citovaného E. Paulinyho. Pri hodnotení vývinu a vtedajšieho stavu slovnej zásoby r. 1963 napísal, že z jednej strany sa kultúrna slovná zásoba slovenčiny zblízuje s kultúrnou slovnou zásobou češtiny, no zároveň „vznik slovenskej národnosti a národa a utváranie najprv slovenského kultúrneho jazyka už od 16. storočia a potom neskoršie spisovnej slovenčiny spôsobuje, že sa uvedomuje odlišnosť slovenčiny od češtiny a je snaha túto odlišnosť v jazyku zachovať alebo v istých historických fázach aj zvýrazniť a zväčšiť“ (Pauliny, 1963, s. 99). Podobne ako prvú, aj túto tendenciu E. Pauliny pokladá za celkom prirodzenú, pričom s ňou podľa neho treba „počítať ako so stálym faktorom“ (ibid.).

Azda bude užitočné pripomenúť, že práve v 60. rokoch sa E. Pauliny o vzťahu slovenskej a českej slovnej zásoby vyslovil ešte zreteľnejšie. Urobil tak pri posudzovaní spracovania slovnej zásoby v Slovníku slovenského jazyka vo svojej oponentskej správe, uverejnenej r. 1966. Keď polemizoval s praxou Slovníka slovenského jazyka (SSJ), v rámci ktorej sa čechizmy označovali krycími značkami typu *zastarané*, *knižné* alebo *knižné zastarané slovo*, povedal, že „tieto výrazy nevypadli zo spisovného hodnotenia preto, lebo zastarali, ony vypadli preto, lebo sa začali

pociťovať ako chybné“ (1966, s. 9). Postup uplatňovaný v slovníku ilustruje na slove *mrňavý*, pri ktorom slovník uvádza jeho český pôvod a hodnotí ho ako expresívne zriedkavé. A postoj E. Paulinyho: „Domnievam sa, že tu ide o jazykovú chybu a že toto slovo do SSJ vôbec nepatrí. To nie je slovo českého pôvodu, to je české slovo. Do nepríznačného spisovného vyjadrovania nepatrí. Ak ho však v SSJ treba uviesť, treba ho sádzať ako nespisovné slovo“ (ibid.). A zovšeobecnené poučenie: „Materiál treba sledovať kriticky, aj podľa vlastného jazykového vedomia, nielen mechanicky“ (ibid.). Napokon už pripomeniem iba tézu E. Paulinyho, ktorá stojí v príkrom rozpore s Dolníkovou predstavou o potrebe uznať a kodifikovať úplnú priepustnosť hraníc slovnéj zásoby spisovnej slovenčiny vo vzťahu k českým lexikálnym prvkom: podľa E. Paulinyho „pre zvláštny vývin nášho spisovného jazyka existoval a existuje živý kontakt spisovného jazyka s nárečiami“ (c. d., s. 10).

Dolníkove príspevky tým, že autor v nich neberie vo vedecky relevantnej miere do úvahy to, čo sa o danej veci v slovenskej jazykovede už meritórne povedalo, nútia klásť otázku, či sa k tomu, čo sa povedalo, možno len tak jednoducho obrátiť chrbtom. Aby sa mohlo v diskusii vecne pokročiť, je potrebné odpovedať na niektoré otázky, ktoré mieria do merita polemiky: keď autor vidí len živú jazykovú realitu a chce poznávať používateľa jazyka, vychádza zo spisovnej jazykovej reality a smeruje k používateľovi spisovnej reči – alebo je to ináč? A keď je to ináč, tak ako to vlastne je? Ktorá „živá“ jazyková realita a ktorý „živý“ používateľ je pre jazykovedca rozhodujúci ako prameň poznávania normy spisovnej slovenčiny a kodifikácie? Aká je podľa J. Dolníka podstata spisovného jazyka, jeho norma a aké sú hranice spisovného jazyka – jestvujú vôbec nejaké? –, a to vo vzťahu k iným formám národného jazyka, ako aj k iným, hoci príbuzným jazykom? Prečo J. Dolník do spisovného jazyka ako kultivovanej, kodifikovanej, celonárodnej a celospoločenskej a reprezentatívnej formy národného jazyka otvára také široké dvere, akoby sa do nej malo zmestiť všetko, čo prináša „živý“ úzus, resp. „živý“ používateľ? Uznáva potrebu kultivovania spisovného jazyka a jeho používania v reči a potrebu jazykovej výchovy v oblasti spisovného jazyka a jeho používania? Uznáva, že toto kultivovanie má byť orientované aj na ochranu a ďalšie pozitívne rozvíjanie domáceho jazykového dedičstva, vďaka ktorému je slovenčina aj dnes tu a taká, aká je? Uvedomuje si, že vzťah spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny v doterajšom protirečivom vývine priniesol istý ustálený stav, ktorý už nehodno spochybňovať a rúcať a vracat' sa znova na začiatok? (Akoby tento vývin nebol jestvoval?) Uznáva fakt spisovnej tradície a potrebu rešpektovať ju? Nejednostranným a zodpovedným hľadáním odpovedí na tieto a ďalšie základné otázky sa pri dobrej vôli môžeme dopracovať k spoločnej diskusnej platforme, ktorá nateraz chýba, a možno aj k vzájomnému porozumeniu. To však nepredpokladá iba „prekročenie prahu súčasného uvažovania“ (Dolník, 1997, s. 217), ktoré možno niekomu prichodí lákavé. Sám

som v tejto veci opatrnejší, ba aj skeptický; myslím totiž, že „prekročenie prahu súčasného uvažovania“ je možné len potiaľ, pokiaľ nám to reálne poznanie v reálnom čase umožní. Neradno sa hrať na prorokov.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Podmienky a predpoklady vývinu spisovnej slovenčiny. In: Wiener slawistischer Almanach. Band. 25/26. 1990, s. 101 – 109.
- DOLNÍK, J.: O smerovaní k poznaniu používateľa jazyka. Slovenská reč, 62, 1997, s. 212 – 217.
- DOLNÍK, J.: Jazykový systém a kodifikácia. Slovenská reč, 64, 1999, s. 106 – 113.
- DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
- ĎUROVIČ, E.: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom (preprint). Lund 1988. 19 s.
- DVONČ, L.: Najnovšie zmeny v oblasti kodifikácie rytmického krátenia v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 62, 1997, s. 218 – 226.
- KAČALA, J.: Slovenčina – ťažký jazyk? Literárny týždenník, 5, 1992, s. 1 – 2.
- KAČALA, J.: Slovenčina – vec politická? Martin, Matica slovenská 1994. 192 s.
- KAČALA, J.: Východiská teórie a praxe jazykovej kultúry. Slovenská reč, 62, 1997, s. 159 – 166.
- KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona. Slovenská reč, 63, 1998, s. 230 – 237.
- MATHESIUS, V.: O potrebe stability ve spisovném jazyce. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha, Melantrich 1947, s. 415 – 458.
- PAULINY, E.: Vývin a dnešný stav slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 94 – 100.
- PAULINY, E.: Oponentská správa o Slovníku slovenského jazyka. Slovenská reč, 31, 1966, s. 7 – 13.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 254 s.
- PAULINY, E.: O jazyku a štýle slovenskej prózy. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1983. 284 s.
- ŠTOLC, J.: Atlas slovenského jazyka. II. Flexia. Časť prvá – mapy. Bratislava, Veda 1981. 316 s.

Ľubomír Ďurovič

PAVEL DOLEŽAL A JEHO GRAMMATICA
SLAVICO-BOHEMICA
(Pri trojstom výročí narodenia: 1700 – 2000)*

ĎUROVIČ, Ľ.: Pavel Doležal and His Grammatica Slavico-Bohemica. (300th Birthday Anniversary: 1700 – 2000). *Slovenská reč*, 65, 2000, No. 1, pp. 22 – 32. (Lund)

Grammatica Slavico-Bohemica by Pavel Doležal (Doleschalius 1746) has a pivotal significance for the development of both Slovak and Czech standard (literary) languages. Its new classification of nouns and verbs (6 classes) was accepted in his *Lehrgebäude...* by J. Dobrovský. At the same time, Dobrovský accepted, as a base of new Czech standard, the language of Kralice Bible, used also by Slovaks. In Slovakia, Dobrovský's grammar became in many respects theoretical model for Štúr's *Nauka reči slovenskej* and Štúr's codification, while introducing Slovak phonetics and morphology, preserved common lexicon, especially the intellectual one, developed during centuries of a common literary language by Slovaks and Czechs.

Grammatica Slavico-Bohemica Pavla Doležala je vyvrcholením prvého obdobia slovenského sebaopoznávania a sebaidentifikácie na konci XVII. a do polovice XVIII. storočia. Sociálnym výsledkom tohto obdobia je sformovanie slovenskej inteligencie ako spoločenskej vrstvy so zodpovednosťou za národné hodnoty a formulovanie postavenia slovenčiny v rámci spisovného jazyka najprv českého, neskôr slovensko-českého, čo sa stalo východiskom pre postulovanie – o 50 – 100 rokov neskôr – i spisovného jazyka česko(-)slovenského i osobitného spisovného jazyka slovenského.

1.1. V posledných desaťročiach XVII. a v prvej polovici XVIII. storočia boli napísané a vyšli tlačou v signifikatívnom množstve diela, ktoré sa zaoberajú otázkou jazyka Slovákov, výkladom histórie a postavenia Slovákov v kontexte ich najbližšieho okolia. Dá sa povedať, že toto je prvé obdobie nášho sebaopoznávania a explicitnej sebaidentifikácie. Vavrinec Benedikt z Nedožier/Nudozierinus je na začiatku XVII. storočia v Prahe síce významný, ale skôr ojedinelý autor, ktorý sám seba identifikuje ako Slováka a pripomína, že to mu nebráni v tom, aby hovoril o češtine. Rovnako izolovaný je aj Benedikt Szöllössi a jeho predhovor ku *Cantus Catholici* (1655).

Na konci storočia sa však jazykovedné a vlastivedné diela kumulujú. Možno to pokladať za logický dôsledok existencie dobrej stovky latinských škôl, ktorých učitelia sú spravidla absolventi teológie vo Wittenbergu alebo vyšších škôl v iných nemeckých evanjelických oblastiach. Je tu Daniel Sinapius Horčíčka (hoci jeho gramatika sa

* O diele Pavla Doležala, Mateja Bela a o otázkach s tým spojených vyšlo v nedávnych rokoch mnoho štúdií, ktoré z rôznych zorných uhlov analyzujú i hodnotia toto obdobie. V tomto jubilejnom článku, ktorý som poňal ako zhrnutie môjho mnohoročného výskumu histórie spisovnej slovenčiny, nikoho explicitne necitujem a s nikým explicitne nepolemizujem. Tak isto neuvádzam bibliografiu predmetu.

nezachovala a máme len jeho zbierku prísloví Neoforum Latino-Slovenicum a náboženské spisy), Matúš Michalovič Sečanský a jeho nezachovaná gramatika Světlonos český, cestu do češtiny ukazující, sú tu Tobiáš Masnicius, Daniel Krman, Matej Bel a Pavel Doležal. Títo štyria poslední reťazovito nadväzujú jeden na druhého, spolupracujú jeden s druhým a takto v posledných dôsledkoch vytvorili dielo, ktoré pre ďalšie storočia v mnohých ohľadoch predurčilo cesty vývoja spisovného jazyka i slovenského, i českého a tým i duchovnej kultúry oboch národov.

1.2. Konceptie slovenského spisovného jazyka u Masnicia, Krmana, Bela a nakoniec Doležala postupne vyvodzujú konzekvencie zo spoločenského vývoja v Uhorsku a z politickej situácie v stredoeurópskom priestore.

Slovensko bolo doložené od najstarších písaných textov (XV. stor.) – pravdepodobne aj predtým – v kultúrnej sfére českej či postveľkomoravskej. Okrem úradných a cirkevných textov latinských bola čeština a len čeština (v rôznej miere slovakizovaná) písomným jazykom Slovákov, evanjelikov i katolíkov, i v XVI. i v XVII. storočí. Prví Slováci, ktorí sa nejako uplatňujú intelektuálne, uplatňujú sa nie v Uhorsku, ale v českých krajinách, najmä v Prahe (tlačiar Mikuláš Bakalár Štetina, básnik Ján Silván, profesori pražskej univerzity Vavrinec Benedikt z Nedožier a Ján Jessenius, dramatik Pavel Kyrmezer „z Sstiabnice“). Od začiatku je rola Prahy a češtiny spojená s prekladom Biblie do češtiny v XIV. storočí a s intenzívnymi kultúrnymi a osobitne reformáčnými hnutiami, vyvolávanými čítaním a vlastným interpretovaním biblického posolstva v prajných politických podmienkach Českého kráľovstva.

Toto sa radikálne zmenilo porážkou Čechov (v zmysle Bohemi, t. j. etnických Čechov i českých Nemcov) na Bielej Hore r. 1620 a nasledujúcimi zákonmi (Nové zřízení zemské), ktoré celkom zakázali všetky formy protestantizmu v českých krajinách a v dôsledku ktorých bola nútená emigrovať celá protestantská časť českej elity do Saska, Sliezska a do slovenských častí Uhorska. Na Slovensku našli títo emigranti v používaní svoj vlastný spisovný jazyk i knihy vo svojom jazyku. Uhorské kráľovstvo malo svoje vlastné zákonodarstvo, celkom iné než české krajiny: predovšetkým Zlatá bula Ondreja II. zaručovala šľachte a banským, resp. iným slobodným kráľovským mestám mnohé slobody a to sa nezmenilo ani nástupom Habsburgovcov na uhorský trón r. 1526. Ani nastupujúca protireformácia tieto slobody nemohla zrušiť. Takže tu sa mohla už za Habsburgovcov zákonne konštituovať evanjelická luterská cirkev (Žilinská synoda r. 1610) so svojimi superintendentmi (biskupmi), so svojím ustáleným bohoslužobným poriadkom, a teda i patričnými textami, t. j. Bibliou, katechizmom a zbierkami nábožných piesní, a taktiež so svojím latinským školsťvom. Do tejto cirkvi bez problémov vplynuli českí exulanti utrakvistického smeru (Komenského Jednota bratská sa dlho držala osve).

Českí utrakvistickí exulanti to mali omnoho ťažšie v ortodoxne luterskom Sasku a tam pre nich malo v rôznych obdobiach nemalý význam to, že sa s nimi solidarizovali uznávaní luterskí biskupi z Uhorska, predovšetkým Daniel Krman. Táto spolupráca slovenských luteránov s českým protestantským exilom hrala významnú rolu pre spisovný jazyk Slovákov a neskôr – až dodnes – pre spisovný jazyk Čechov.

1.3. Prvá známa práca, ktorá je venovaná explicitne slovenskému spisovnému jazyku, je Zpráva pjsma slowenského (1696) Tobiáša Masnicia s podtitulom „gak se ma dobře psati / čjsti / y tisknauti“, čo je výklad spisovného (písaného a tlačeného) jazyka. Masnicius tu výslovne uvádza, že Česi majú dobre vypestovaný jazyk, pre ktorý existujú spoľahlivé pravidlá, zatiaľ čo slovenský jazyk je „sine fundamentis“ a „ubique variat“, t. j. všade sa mení, čím musí mať na mysli absenciu nejakej nadnárečovej normy. Vychádza z potreby spoločnej produkcie a konzumcie evanjelických náboženských kníh, a preto prijíma bezvýhradne vtedajšiu bežnú češtinu včítane ŕ, ktoré my síce nevyslovujeme, ale máme ho písať, „aby y Czechowé Pjsem y Kněh našjch užjwati mohli“. Masnicius zrejme nepoznal Rosovu Czechořečnost (Praha 1672), ktorá pripustila tvary pražskej češtiny (dnes „obecná čeština“) do spisovného jazyka, ale ku spisovnému jazyku zaujal rovnaké stanovisko. Možno písať a tlačiť „*tento rychlý...*“ i „*tento rychley...*“, „*z rychlého*“ i „*z rychlýho*“ atď. Spisovný jazyk, písaný i tlačený, v Zprávě stojí oproti tomu, ako to bolo prv: „Předkowe psawali: (...) czasto w Miestie strielal. Nynj lépe pjssj: často w Měště střílel.“

1.4. Ďalším vývinovým krokom spisovnej slovenčiny je gramatika Daniela Krmana, stále ešte nevydaný rukopis v Lyceálnej knižnici SAV v Bratislave, bez titulného listu a strán 1 – 16 a 33 – 48.

Pre Krmana opisovanou normou a ideálom správnosti a čistoty je len jazyk Jednoty bratskej, t. j. jazyk Kralickej biblie a Komenského. Komenský podľa Krmana patrí aj nám, veď pochádza z Uherského Brodu. A popri správnych spisovných, t. j. kralických tvaroch uvádza Krman občas informačne aj ako to hovoríme my, „nos, nostrates, Slavi, Slavi Pannonii...“ Pretože teda tento spisovný jazyk patrí obom našim národom (porov. „...rozptylený Národ Český, y nás, týmž gazykem mluwjecjch...“ v jeho predhovore k hallskej Biblii z r. 1722), utvoril Krman pojem *lingua slavico-bohemica* (explicitné vysvetlenie tohto pojmu od samotného autora nemáme; možno bolo na chýbajúcich stranách jeho rukopisu).

Základný historický význam tohto pojmu je v tom, že tu Krman za spisovnú normu pre oba národy uznal len kralickú češtinu a tým odmietol ako normu vývoj v Čechách, najmä v Prahe, kde koncom XVII. storočia už tamojšie hovorové formy uznávali (porov. Rosa!) za súčasť spisovnej normy. Krmanov výber rozličnou zhodou okolností predurčil podobu spisovnej češtiny dodnes – a tá je našej dnešnej slovenčine omnoho bližšia než „obecná čeština“ (*výlet* je v oboch jazykoch totožné oproti „obecnému“ *vejlet*, *úřad* podobne oproti *ouřad* a pod.).

Krman bol činný i politicky, vysviacal v Žiline kurucké zástavy a ako vyslanec hornouhorských evanjelických stavov išiel s diplomatickým poslaním za švédskym kráľom Karolom XII., vtedy na poľnom ťažení v Rusku pred Poltavou. Rovnako ako o jazyku v pomere k Čechom, tak tu o Uhorsku v pomere k Maďarom použil to isté adjektívum *slavico-bohemicus*. V oficiálnom posolstve ku kráľovi hovorí o „duplex natio hungarica et slavico-bohemica“, t. j. „dvojitý štátny národ maďarský a slovensko-český“. Je to asi jediný raz v uhorských dejinách, keď sa Slováci i verbálne, svojím národným menom identifikujú ako jedna zo dvoch rovnocenných súčastí toho, čo predtým i potom bolo vždy natio hungarica – štátny národ uhorský, t. j. uhorské stavy.

Krman so svojím európskym rozhl'adom zrejme adjektívom *slavico-bohemicus* signalizuje i existenciu etnického národa, ku ktorému patrí, i jeho podiel tak na spoločnom spisovnom jazyku s Čechmi, ako i na spoločnom štáte s Maďarmi.

1.5. Partnerom i vieroučným oponentom pravoverného luterána Krmana bol o generáciu mladší pietista Matej Bel, známe „magnum decus Hungariae“, uhorský patriot, autor klasických vlastivedných diel o Uhorsku a jeho obyvateľoch.

Ako evanjelický kňaz pocitoval Bel nedostatok exemplárov Biblie, a preto spolu s Krmanom inšpirovali a finančne zaistili u pietistov v Halle r. 1722 vydanie Biblie v pre nich ideálnom, t. j. kralickom preklade, presne, bez zmien, podľa jednodielky z r. 1613. Tým bola Kralická zachovaná napriek ostrým zákazom a autodafé v českých krajinách.

Existuje názor, že Bel, autor gramatiky nemčiny a maďarčiny, nenapísal gramatiku spisovného jazyka slovensko-českého sám, ale poveril tým po Krmanovej smrti r. 1740 o ďalšiu generáciu mladšieho, tak isto pietistu Pavla Doležala, tak isto absolventa teológie v Nemecku; že on sám k nej napísal len dlhý historicko-jazykovedný úvod, slávnu Praefatio. Existuje tradícia (najmä R. Brtáň), že Doležalova gramatika je vlastne len dopracovaním Krmanovho rukopisu, pretože Krman bol r. 1729 pre tzv. nedovolené prisluhovanie Večere Pánovej protireformáciou uväznený, svoje Rudimenta grammaticae slavo-bohemicae nedokončil a na Bratislavskom hrade vo väzení aj r. 1740 umrel. Je nepochybné, že v Doležalovej gramatike je rad miest, napr. príkladov, ktoré svedčia o kontinuite gramatického myslenia už od Nedožerského a Masnicia i o tom, že Doležal Krmanov rukopis poznal a používal.

Faktom je však, že Doležalova gramatika je dielo s celkom novou gramatickou koncepciou. Tá je najdôležitejším prínosom tohto autora, v roku 2000 jubilujúceho, do vývoja spisovného jazyka slovenského i českého.

2. Grammatica Slavico-Bohemica Pavla Doležala (Posonii 1746) má dlhý podtitul, ktorý hovorí, že sa tu opisuje pravopis a veľmi komplikovaná flexia tohto jazyka, a tiež, rovnako veľkým písmom, že sa tu „et discrimen inter dialectum Bohemorum & cultiorum Slavorum in Hungaria insinuat“, t. j. že sa tu prehľbene skúma

rozdiel medzi dialektom Čechov a dialektom vzdelanejších Slovákov, inými slovami slovenskej inteligencie (slovo „dialectus“ možno interpretovať slovom „idióm“, nezaťaženým zavádzajúcimi hodnotiacimi asociáciami). Podľa tej istej titulnej strany sú Doležalovým zdrojom tak iné gramatiky (porov. vyššie), ako i vlastné pilné pozorovanie. A celok bol preverený („examinata“) inými znalcami tohto jazyka („a viris linguae huius haud imperitis“). Jedným z nich musel byť i sám Matej Bel, autor Praefatio, ktorý vo svojej Notitia Hungariae bol napísal, že najlepšie po slovensky hovoria Vágujhelenses a Szokolcenses, t. j. obyvatelia dvoch najzápadnejších slovenských miest Nového Mesta nad Váhom a Skalice na hranici s Moravou, a na inom mieste, že správne po slovensky je „tam sem byl“ a nie „tam som bou“, ako sa hovorí v liptovskom Bobrovci, čo slovenským ušiam znie „moleste“ (Skalica bola slobodné kráľovské mesto od r. 1372 a je asi jediné slovenské mesto, ktorého mešťania neboli pôvodne Nemci).

V Doležalovej gramatike je lingua slavico-bohemica to, čo dnes voláme diasystém: sú to dva idiómy toho istého jazyka, idióm český a idióm slovenskej inteligencie, ktoré sú vcelku rovnaké (porov. Krmanovo „nás týmž jazykem mluvících“) a líšia sa nevelkým rozdielom v hláskovom inventári (ř, tvrdé a stredné l) a len asi 90 označenými gramatickými tvarmi spomedzi niekoľkých tisíc. Základný opisovaný idióm je kralická čeština: slovenské spisovné tvary, kde sa od nej líšia, uvádzajú sa v okrúhlych zátvorkách, ako na to Doležal upozorňuje v úvodnom slove Candido et Benevolo Lectori.

Tak sa u Doležala uvádza napr. dat. a lok. pl. tvrdých maskulín *zubŭm (om)* a *zubech, bjch (boch)*, t. j. že po slovensky je *zubom* a *zuboch*. Podobne je dat. sg. *gelenŭm (ňom)*, akuz. pl. *geleny (ňe)*, t. j. po slovensky je *jeleňom, jelene*; gen. sg. m. *wsseho (wsseckého)*, gen. sg. f. *wssj (wssecké)*, gen. sg. f. *wassj (eg)*, akuz. sg. f. *wassi (u)*, v slovesnej paradigme 3. os. pl. *učinj (učiňá)*, *žadagj (žadagau)*, t. j. [ža:daju:], v zozname nepravidelných slovies napr. *dřel (dral)*, *dru (deru)*, *dřený (drany)*; *chřtĭ (eři)*, *chcy (chcu)*, *lřtĭ (lěři)*, *lil (lél)*; *wyzwáňeti (ňati)*, *wyzwáňeg (ňag)* atď.

Viacere slovenské formy Doležal komentuje. Tak napr. český lok. pl. s konsonantickou alternáciou (*w rozých*) je oproti slovenskému tvaru s koncovkou *-och* „cum consona Nominativi Singularis“, t. j. „so spoluhláskou nominatívu sg.“ čiže bez konsonantickej alternácie, s ďalšími príkladmi *wěkoch, pyskoch*; českú koncovku 1. os. sg. préz. *-i/-y* a moravské *-u* „Slavi vero Pannonii... mutare solent in *-em*“, takže je *kaussem, páchnem* (tento rozdiel sa v takejto formulácii tiahne prinajmenej od Masniciovej Zprávy); české vykanie so singulárom préterita (...*giž ste se wy dostĭ napil...*) „Slavis inconveniens videtur“ a pod. Niekedy sú slovenské tvary hodnotené negatívne: „Male tamen Slavi (sc. l. v niektorých slovesách na *-nouři*) pro *nu* substituunt *e*: ut *pukel, lehel*.“

Takto je v celej Doležalovej gramatike jasné, že Slováci a Česi sú dva národy, ktoré majú spoločný spisovný jazyk s nevelkými rozdielmi medzi jeho dvoma idiómami („dialektami“).

2.1. Dnešný čitateľ, ktorý automaticky slovo „slovenčina“ stotožňuje s dnešnou spisovnou slovenčinou, pravda, spravidla namietne, že to, čo Doležal či Krman opisujú, ba ani to, čo okrúhlymi zátvorkami Doležal označuje ako výslovne slovenské, slovenčina nie je, t. j. že ani tvary ako *s owcau, k žákom, chcu, ch'eti, melu, deru...* nie sú slovenčina a tým menej všetko ostatné.

Slovenčina Pavla Doležala je v zásade mestský jazyk či dialekt Skalice s niektorými črtami z východnejších oblastí Slovenska (napr. spomenuté vykanie). Svojím hláskoslovným systémom so *z* za *psl. *dj* (*meza, házat*), s *e* ako jediným reflexom za oba jery (*mech, oves*), bez diftongov (*vím, pátý, kúň*), s iným rozložením mäkkosti a tvrdosti (*deset, nesete* – s tvrdými *d, t, n*), bez tzv. rytmického zákona (*pátý, dávám, na trískách, naléhání*), bez *dz, dž* a dlhých *ř* a *ĺ* (*házat, hážu, vršek, vlča*); s viacerými konsonantickými alternáciami a s koncovkami inštr. sg. *-em* pre maskulína a neutrá a *-ú* pre feminína a maskulína na *-a* (*na ruce, na noze, na streši; s pánem učitelem, s Jožkú Novákem, za mjestem, za polem, s ulicú, s kostú*) atď., teda týmito a radom ďalších hláskoslovných a tvaroslovných vlastností je tento slovenský dialekt omnoho bližší kralickej češtine než dnešnej spisovnej slovenčine. Lenže v Doležalovej dobe ani žiadna dnešná spisovná slovenčina, ani nejaké iné ponímanie spisovného jazyka Slovákov neexistovali. A liptovské *tam som bou* je nielen proti norme západniara Pavla Doležala, ale výslovne ho odmietal – z estetických dôvodov! („moleste“) – i Očován Bel, i o polstoročia či storočie neskôr Malohont'an Jur Palkovič a mnohí iní.

Oproti norme kralickej češtiny urobil Doležal len jednu pravopisnú zmenu: zaviedol diakritické označovanie mäkkosti spoluhlások *ř, d', ň* aj pred vokálmi *e, i, í* (v jeho grafike *j*): *tech, d'ewčata, něco, tichý, čeledj, oňi*. Tento dôsledný a jednoznačný spôsob po ňom prebrali Bernolák i Štúr a až Hattala vymyslel dnešný kompromis s nejednoznačnou grafematikou (*krásne; tí, tie* oproti napr. *tíš, tieň*).

2.2. Základnou metodologickou inováciou gramatiky Pavla Doležala je opustenie latinskej donátovskej tradície (aktivizovanej fakticky Krmanom) a príklon k inému ponímaniu gramatiky, ktoré sa od konca XVII. storočia šírilo z Nemecka. Zreteľne vidno, že mu ide nie o sledovanie tradičného modelu opisu, ale, ako pedagógovi, o odhalenie princípov, ktoré umožňujú správne tvoriť gramatické tvary.

Pre vývin gramatického myslenia u nás rozhodujúcim sa stalo Doležalovo nové delenie substantív a nové delenie sloviess.

I Rosa, i Krman majú šesť substantívnych deklinácií podľa koncovky genitívu. Takto sa, samozrejme, do tej istej deklinácie dostali slová s celkom rozličnými súbormi

pádových tvarov (napr. v 3. deklinácii, konštituovanej genitívom na „i, j, y“, uvádza Krman paradigmy slov *sýla, hlawa, čeled', milost, moc, panstwj, znameňj, uměnj*). Krman si je síce vedomý ťažkostí, ktoré takto vznikajú, množstvo pravidiel, subpravidiel a výnimiek je obrovské, ale predsa sa len rozhodol zotrvať pri tradícii.

Doležal pochopil, že pre flexiu substantív rozhodujúci je gramatický rod a až ten spolu s genitívom predurčuje všetky ostatné tvary paradigmy. V rámci toho istého rodu hrá potom ďalej rolu posledná spoluhláska kmeňa („consona characteristic“), resp. konsonant či vokál na konci slova; konečne pre životné a neživotné substantíva sú v deklináciách maskulín osobitné vzory (napr. *zub – holub*). Takto dostal Doležal 4 deklinácie maskulín (životné a neživotné substantíva sa za osobitné deklinácie nerátajú), 3 deklinácie feminín, 3 deklinácie neutier a osobitnú skupinu pre „anomala et defectiva“, t. j. pluralia tantum a slová s nepravidelnými tvarmi ako *ruce* alebo *oči*. To je základ klasifikácie skloňovania substantív, ktorú používame dosiaľ.

Druhú podstatnú zmenu v gramatickom opise reči slovensko-českej znamená Doležalova klasifikácia slovies.

Rosovu a Krmanovu tradičnú klasifikáciu na 4 konjugácie podľa koncovky 1. os. sg. préz. (*-ám, -jm/-ým, -i/-y, -u*) nahradil iným kritériom: „Konjugácií treba ustanoviť toľko, koľkoraký je infinitív, od ktorého ako od najznámejšieho tvaru možno pravidelne odvodiť ostatné spôsoby a časy; je tu fakticky šestoraké zakončenie na *-aťi, -owati, -eťi, -it'i, -jt'i, -aut'i*, a teda bude šesť konjugácií.“

2.3. Treba zdôrazniť, že Grammatica Slavico-Bohemica ťahá explicitne alebo implicitne hranicu medzi jazykom inteligencie čiže – dnešnou terminológiou – spisovným jazykom a nárečiami. Explicitne je táto hranica, t. j. hranica medzi správnym a nesprávnym čiže kodifikácia, vyjadrená častými prohibitívnymi upozoreniami tam, kde Doležal daný tvar pokladá za nárečový, nespisovný. Také sú napr. *male!*, *non est imitandum!*, *minus recte!*, napr. „*male Kostelom*“, „*minus recte s pěknýma novinama*“. Implicitne vidím takýto kodifikačný prístup v tom, že do tohto svojho jazyka inteligencie Doležal nepripustil tvary, ktoré odlišujú dediny okolo Skalice od jazyka mešťanov, ako je *-u-* za staré tvrdé *-l-* v préterite (*biu, biua, biuo*) i v kmeňoch (*suza*, t. j. *slza, buato*), a tým menej dzekanie a cekanie zo záhorských obcí ďalej na juh od Skalice (*dzeci, dzedzina, scískat*).

Presne rovnako Doležal za Krmanom vylučuje aj z českého „dialektu“ všetko, čo nie je klasická kralická čeština, už vtedy výlučne knižný jazyk. Ak sporadicky uvedie tvary pražskej „obecnej češtiny“, označuje ich hranatými zátvorkami ako zastarané: tak nom. sg. m. *krásný* [+ey], rovnako ako 3. os. sg. préter. *byl* [gest].

Teda lingua slavico-bohemica nie je ani bežne hovorená čeština, nejaká česká lingua vernacula, tak isto ako to nie je bežne hovorená slovenčina: je to úsilím oboch národov, viac Čechov a menej Slovákov (porov. Belovu Praefatio), historicky vypraco-

vaný spoločný spisovný jazyk. Jeho symetrický pomer k *lingua vernacula* i na českej, i na slovenskej strane je z Doležalovho opisu vyplývajúca jeho mimoriadne dôležitá vlastnosť. *Lingua slavico-bohemica* nie je čeština, ktorú by sa snád' Slováci mali učiť, ale je to tradičná spoločná spisovná reč, ktorú používajú pre niektoré vyššie funkcie vzdelanci oboch národov a ktorá sa teda niektorými svojimi vlastnosťami líši od toho, ako ľudia v rozličných častiach jednej či druhej krajiny bežne hovoria.

2.4. Tu sme pri ďalšej dôležitej čрте Doležalovej gramatiky. To, že sa v jej titule zdôrazňuje, že tu ide o reč inteligencie („*cultiorum Slavorum in Hungaria*“), svedčí o vertikálnom členení vtedajšej slovenskej spoločnosti nielen podľa stavovskej príslušnosti. Vo svojej *Praefatio* Bel v XII. časti píše: „*non modo eruditi in Hungaria viri; sed Magnates etiam et ex nobilitate eorum Comitatum, in quibus Lingua Slavica vernacula est, curam, Linguae Slavo Bohemicae, cultumque, ad se pertinere existimaverint*“, t. j. že nielen vzdelanci, ale aj magnáti a šľachta v stolicách, kde sa hovorí po slovensky, pokladajú za svoju povinnosť starostlivosť o spisovnú reč slovensko-českú a jej pestovanie. Šľachta bola vtedy skôr *pium desiderium*, tým viac, že len šľachta mohla podľa uhorského zákona klásť odpor protireformácii (to však fakticky urobila len maďarská kalvínska šľachta). Je však v národe aj vrstva, konštituovaná nie historickým právom stavovského štátu, ale svojím vzdelaním, pre ktorú je pestovanie svojho spisovného jazyka úlohou, ktorú na seba dobrovoľne vzala. Ako predstiteľov tejto vrstvy Bel menuje rodiny Hrabeciovcov, Hodikovcov, Kalinkovcov, Masniciovcov, Michalidesovcov, Krmanovcov, Jakobeovcov – všetko mená kňazov a učiteľov, známe z našej literatúry.

Keď potom v priebehu XVIII. storočia v Uhorsku i magnáti, i z veľkej časti ostatná šľachta či zemanstvo, nositelia štátnej idey a kultúry uhorskej, stotožnili sa so štátnou ideou a kultúrou maďarskou – boli to len eruditi, vzdelanci, ktorí ostali nositeľmi slovenskej národnej idey a uskutočnili to, čo voláme „národným obrozením“ (hoci lepšie motivovaným by bolo hovoriť o „národnom narodení“ na začiatku XIX. storočia).

Rozdiel medzi „*Lingua Slavica vernacula*“ a „*curam... Linguae Slavo Bohemicae*“ je zreteľne rozdiel medzi bežne hovorenou slovenčinou v jednotlivých stolicách a spisovným jazykom, ktorému je venovaná táto gramatika. Jej autor je podľa Belových slov polyglot („*aliarum linguarum gnarus*“) a znalec tohto jazyka („*peritissimus*“) Pavel Doležal, vzdelaný Slováč (tak interpretujem Belovu charakteristiku „*Slavo-Bohemus*“) z Uhorskej Skalice („*Szokolcza – Hung.*“ na titulnom liste). Ten kriticky zhodnotil predošlé gramatické práce a podľa vlastných pozorovaní doplnil či zlepšil opis tohto jazyka („*multa ex suo addidit*“). Takže, ako Bel dúfa, ani Česi sami túto gramatiku neodmietnu („*ne... reiectaneam*“).

Túto Belovu nádej splnil celkom jednoznačným spôsobom otec spisovnej češtiny Josef Dobrovský vo svojom pre češtinu základnom diele *Ausführliches Lehrgebäude*

der Böhmischen Sprache (Praha 1809 a prepracované nové vydanie ib. 1819; paralelný reprint oboch porov. Spisy a projevy Josefa Dobrovského, sv. IX: Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819, Praha 1940). Čeština a slovenčina sú u Dobrovského, pravda, dva rôzne jazyky, ale pre jeho kodifikáciu spisovnej češtiny je Doležalova koncepcia gramatiky rozhodujúca.

3. Dobrovský tu berie v prehľade dejín českého jazyka a českej gramatickej literatúry výrazný ohľad na slovenčinu a na slovenských autorov. Vo vydaní z r. 1819 vôbec začína charakteristiku češtiny porovnaním so slovenčinou, od ktorej sa odlišuje najmä prehláskou („durch feinere Vocale“): *dusse – dussa, držeti – držati, wegce – wayce, lid – lud, zagic – zagac...* Oproti českým *beywám, beyk* sú *býwám, býk...*, oproti *aud, saud, kaut* sú slovenské *úd, súd, kút*. „Ak neberieme ohľad na tieto nepatrné rozdiely novej reči, splýva stará čeština so slovenčinou do jedného nárečia“ („Mundart“; Dobrovský, 1940, s. 11). Aj táto diferenciálna charakteristika pripomína Doležalov diasystém jazyka slovensko-českého s dvoma „dialektami“.

V ďalšom texte potom Dobrovský Doležala hojne uvádza a vyzdvihuje v prehľade českých gramatík na s. 10 – 33. Konštatuje, že V. J. Rosovi síce nemožno uprieť hlbší pohľad na stavbu jeho materčiny, ale „až r. 1746 odhalil Pavel Doležal jeho slabiny“ (s. 14). A o Doležalovi samom píše: „Pavel Doležal, Slovák, z Uhorskej Skalice, ktorý si vzal k srdcu mizerný stav posledných českých gramatík, predložil dokonalejší systém skloňovaní a časovaní. Pravda, dal sa Rosovou autoritou zviazať k viacerým omylom. Pretože bral ohľad aj na slovenčinu, dal svojmu dielu titul Grammatica Slavo-Bohemica, Bratislava 1746.8“. Vo vydaní z r. 1819 je táto charakteristika ďalej rozvinutá: „Pavel Doležal bol prvý, kto cítil, že sa so zvyčajným počtom skloňovaní a časovaní nedá dobre vystačiť. Preto predložil vo svojej Grammatica Slavo-Bohemica (...) úplnejší systém. Usporiadal skloňovania podľa rodu a napočítal štyri mužské (...), tri ženské (...) a tri vecné. Pri časovaniach prizeral na vokál, ktorý stojí bezprostredne pred *-ti* infinitívu, z toho je jeho šesť paradigiem (...)“ (s. 17).

Túto Doležalovu základnú štruktúru českej flexie Dobrovský prijal aj do svojho výkladu: substantíva delí, tak ako Doležal, v prvom rade podľa rodu, potom podľa zakončenia kmeňa (tvrdé – mäkké) a nakoniec ešte maskulína v oboch skupinách podľa životnosti atď. Jeho vlastné zmeny sú nevelké (osobitne má ešte vzor *znamení* pre všetky tri rody). Je to skoro presne to delenie substantív, ktoré dodnes poznáme z našich školských gramatík, slovenských i českých. – Tak isto Doležalových šesť slovesných tried podľa infinitívneho kmeňa, pravda, s osobitnou skupinou 122 (!) nepravidelných sloves, ostalo aj u Dobrovského šiestimi „formami“ (triedami), keď do 1. triedy sústredil všetky slovesá, ktoré historicky pripájali afix infinitívu priamo ku kmeňu. V rámci tohto základného triedenia sú potom slovesá, ktoré sa líšia prízentným kmeňom.

Túto klasifikáciu slovies podľa infinitívneho kmeňa na šesť tried pozná dnes celá slavistika ako klasifikáciu Dobrovského, hoci spravodlivejšie by bolo menovať ju klasifikáciou Dobrovského a Doležalovou.

4. Pre ďalší vývoj češtiny je Dobrovského gramatika rázcestím a základom preto, že nasledovala Krmana a Doležala a za spisovnú normu prijala kralickú češtinu, t. j. odmietla aktuálnu normu hlavného mesta Prahy, dnešným termínom obecnú češtinu. Reč Biblie (nikde som uňho nenašiel slovo *kralickej!*) volil abbé Dobrovský podľa svojich slov preto, lebo „je s ohľadom na jazykovú správnosť najdôležitejšou českou knihou“ (1940, s. 38). Bežná denná čeština je mu „gemeine Redesprache“ (1940, s. 528) – slovo *gemein* možno interpretovať rôzne – a konštatuje jej existenciu. Ale do svojej normy z nej neprijal nič. Ďalšie generácie českých jazykovedcov, počínajúc prísnym Jungmannom a končiac novšími Gebauerom či Ertlom, tvrdo vymáhali Dobrovského spisovnú normu a tak by sa bežný hovorený jazyk, obecná čeština, ktorým hovoria v dennom živote i najkultivovanejší Česi, v predstave snád' každého (*cum grano salis*) Čecha pokladala za substandard, keby sa objavila napísaná. A – čo je pre Slovákov najdôležitejšie – nič z jej charakteristických hláskoslovných vlastností sa nedostalo do pravopisu, a teda nezmenilo ten tradičný grafický obraz slov, ktorý z čias spoločného spisovného jazyka zdedila aj slovenčina (napr. *výlet* sa nezmenilo na *vejlet*, *úřad* na *ouřad*, *odklon* je stále *odklon*, hoci bežne všetci hovoria *vodklon*). Napopak, presne tento rozdiel medzi spisovnou a obecnou češtinou je dnes pre vlastne všetkých Čechov zdrojom mnohých ťažkostí: všetci sa musia od detstva naučiť, že píše sa inak, ako sa hovorí. A pre kultúru jazyka je tento rozdiel najmenej od 30. rokov 20. storočia problémom, ktorý neustále hľadá, ale stále nenachádza pre všetkých uspokojivé riešenie.

Jeden český bohémista nedávno dokonca označil Dobrovského výber za „fatal error“.

5. Vývoj na Slovensku išiel dvojakým smerom.

5.1. Anton Bernolák vyšiel z Doležalovej gramatickej teórie (kombinovanej s tereziánskou pedagogikou), ale implementoval ju modifikovaným západoslovenským hláskoslovím a tvaroslovím. Jeho systém sa teda oprávnene pokladá za prvý slovenský spisovný jazyk, založený len na slovenskom podklade.

Bernolákovčina sa za polstoročie svojej existencie nestala širšie používaným spisovným jazykom. Svoj najvyšší vrchol dosiahla v poézii dielom Jána Hollého.

5.2. Doležalovou gramatikou otvorená možnosť používať v spisovnom jazyku slovensko-českom rôzne slovenské prvky viedla k vzniku rôznorodých textov od úradných tlačí po poéziu. Ale vtedy, keď na začiatku XIX. storočia, v prvej fáze národného obrodovania, Praha sa opäť stala centrom českého kultúrneho života, zosilnela tam požiadavka čistoty kralickej češtiny bez iných prvkov, čo bolo mienené

hlavne proti obecnej češtine, ale obrátilo sa aj proti slovenčine. Toto museli vziať na vedomie i slovenskí vzdelanci (napr. Štefan Leška v kritike diela Památná celému svetu tragoedie Augustína Doležala), a teda si uvedomili nutnosť inštitucionalizovať starostlivosť o vlastný spisovný jazyk – ktorý oficiálne, okolo r. 1800, začínajú menovať „reč československá“, hoci toto nové pomenovanie nikde nebolo explicitne motivované. V bežnej praxi, napr. v Palkovičovom Týdenníku, sa ten istý jazyk vždy volá len „(pulerovaná) slovenčina“.

Tak z iniciatívy Jura Ribaya a prácou najmä Jura Palkoviča a Bohuslava Tablica vznikol r. 1801 pri bratislavskom evanjelickom lýceu Ústav reči a literatury československé, „kterýžto Ústav by (...) na udržení vzdělané gednau písebné řeči československé mezi Slováky pracoval“, ako sa píše v Zpráve o ústavu slowanském při evangelickém lyceum w Prešporku na rok 1837/8.

Asi nikdy v slovenských dejinách nevydala kultúrna iniciatíva také plody ako založenie tohto ústavu – hoci prakticky bez ekonomického zaistenia. Po niekoľkých desaťročiach pôsobenia bola tu na začiatku rozhodujúcich 40. rokov 19. storočia generácia inteligencie, ktorá – skoro symbolicky – ukončila pôsobenie jazyka československého na Slovensku vydaním nového, „modernejšieho“ Zpěvníka evanjelického r. 1842 v čistej kralickej češtine (majú tu po niekoľko desiatok piesní K. Kuzmány, M. M. Hodža, S. Tomášik, Ján a Samo Chalupkovi, Janko Matuška a ďalší básnici štúrovej generácie) a temer súčasne, ako generácia, prešli na nový národný spisovný jazyk slovenský, v ktorom ihneď vytvorili diela s dodnes najvyššou národnou symbolickou hodnotou (Hej, Slováci, Kto za pravdu horí, Nad Tatrou sa blýska, Mor ho!...).

Pravdepodobne preto, že táto generácia prešla na štúrovskú spisovnú slovenčinu bez emocionálnej polemiky voči ich vlastnej starej spisovnej českoslovenčine (emocionálnej polemiky sa nezdržala generácia, ktorá spoločnú československú reč obhajovala), ponechali štúrovci nedotknutú celú kultúrnu slovnú zásobu utvorenú a prijatú v čase spoločného spisovného jazyka českého, slovensko-českého, česko(-)slovenského. Teda i po Štúrovej Nauke a po Krátkej mluvnici ostalo v slovenskom slovníku tisíce zaužívaných slov bez ohľadu na to, či ich slovenský alebo český pôvod nie je zreteľný (ako *predmet, povaha, násilie, živočích, beznádejný...*), alebo či ich viac-menej ľahko možno identifikovať ako pôvodom české (ako *vzdelanie, ume- nie, otázka, bezpečný...*).

Tento naďalej prakticky spoločný kultúrny slovník slovenčiny a češtiny, dedičstvo niekoľkých storočí spoločného spisovného jazyka, je nesmiernou kultúrnou hodnotou, pretože každého čo len trochu vzdelaného Slováka (tak isto, samozrejme, i Čecha) robí perceptuálne bilingválnym. Takto aj v časoch pre náš národ najhorších, keď každá malá knižočka v KÚS-e, u Gašparíka, Salvu alebo Bežu bola udalosťou, mali sme bez osobitného učenia sa k dispozícii i celú knižnú produkciu českú.

Aj v tomto kontexte treba vidieť dielo Pavla Doležala.

Redakčná poznámka: Štúdia Ľ. Ďuroviča nemá konfrontačný charakter; je to v súlade s prezentovaným zámerom autora. Redakcia Slovenskej reči je pripravená poskytnúť priestor ďalším diskusným príspevkom venovaným danej téme.

SPRÁVY A RECENZIE

Textologická konferencia o náboženskej komunikácii

V dňoch 4. – 5. novembra 1999 usporiadala Katedra slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v poradí už tretiu textologickú konferenciu s medzinárodnou účasťou. Pomerne široký tematický záber ponúkli organizátori jej názvom *Text a kontext v náboženskej komunikácii*. Základné smerovania – filozoficko-teologické, jazykovedné a literárnovedné – predznamenali úvodné referáty. V prvom z nich sa A. F a b i a n (Teologický inštitút, Košice) zaoberal problematikou mýtu v náboženskej komunikácii. Napríklad aj obrazom rozpolteného človeka, ktorý hľadá svoje doplnenie v triade telo, duša, duch, našiel v kresťanskej filozofii analógiu s obrazmi z Platónových Dialógov. J. S a b o l (FF PU, Prešov) teoreticky vysvetlil semiotický ráz obraznosti biblického podobenstva. Charakteristiku jazyka ako obrazu prirodzenosti sveta podporil dôkazom premeny ikonicko-symbolického znaku na znak arbitrárny na základe biblických symbolov. P. L i b a (FF UKF, Nitra) v reflexívne zameranom príspevku hľadal prítomnosť posvätného v súčasnej slovenskej literatúre (a živote), ale i v literatúre, ktorá vznikala v predchádzajúcom spoločensko-politickom režime. Do úvodného bloku organizátori zaradili ďalšie dva jazykovedné referáty. V jednom z nich, nazvanom *Slovotvorba v náboženskej lexike*, J. F u r d í k (FF PU, Prešov) na základe analýzy prekladov Otčenáša do siedmich európskych jazykov upozornil na súvislosť slovotvorby a všeobecnej jazykovej typológie, ale aj žánrovej charakteristiky textu. Úvodný blok v pléne rokovania uzavrel F. R u š á k (FHPV PU, Prešov) zhodnotením a vyčlenením pestrého a žánrovo rôznorodého biblického textu ako archetypálneho supraznaku súčasnej náboženskej komunikácie, v ktorej dominujú reagentné texty – reagenty – ako metatextové paralely Biblie.

Ďalšie rokovania konferencie prebiehali v sekciách. Najviac príspevkov odznelo v sekcii zameranej na jazykovedu. Esejisticky ladený príspevok M. Š i m k o v e j (PdF TU, Trnava), pomenovaný rovnako ako celá konferencia, upozornil na mnohoaspektovosť pojmu kontext, čím naznačil potrebu tento termín presne pojmovo vymedziť. K znakovej štruktúre sakrálnych a svetských komunikačných rituálov podal výklad J. R u s n á k (FF PU, Prešov). Za najvýraznejšie znaky sakrálnych rituálov označil ich výraznú invariantnosť a špecifickú funkciu. Štruktúrou omšových textov katolíckej liturgie sa v príspevku zaoberal J. J a c k o (FHPV PU, Prešov). Tematicky novo, a aj preto veľmi zaujímavo vyzneli príspevky M. L a š t' o v i č k o v e j (Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha) *Cirkevní slang a tajný jazyk totality* a M. G r y g e r k o v e j (FF Ostravskej univerzity, Ostrava) *K lexikální stránce běž-*

ně mluvených textů v neoficiální komunikaci věřící mládeže. Obidva příspěvky spájali slovtvorný uhol pohľadu na problematiku, ale aj motivačné činitele vzniku cirkevného slangu z hľadiska spoločenského kontextu. J. S i p k o (FF PU, Prešov) na príklade prekladov slovenských náboženských reálií do ruštiny z čias totalitného režimu ukázal, ako deformujúco môže pôsobiť spoločenský kontext na umelecký preklad. Aké živé sú náboženské reminiscencie v súčasnej ruskej publicistike, dokázala svojím príspevkom L. S k a l k o v á (Michalovce). Slovenskej frazeológii biblického pôvodu ako neodmysliteľnej zložke súčasnej slovnej zásoby, ako aj jej presnejšiemu vymedzeniu sa vo svojom referáte venovala J. S k l a d a n á (JÚĽŠ SAV, Bratislava). Výrazné zastúpenie v jazykovednej sekcii konferencie mali referáty s historickým jazykovedným aspektom. Jedným z nich bol aj príspevok E. K r a s - n o v s k e j (Slavistický kabinet SAV, Bratislava) o prvom slovenskom preklade Biblie v dobovom spoločenskom a jazykovom kontexte. Ďalší z historicky zameraných príspevkov siahol až do praslovančiny. M. V a r c h o l a (FF PU, Prešov) v ňom hodnotil cyrilské prepisy pôvodných hlaholských pamiatok z hľadiska rozličných jazykových rovín, a to najmä syntaktickej. Svoje zistenia podrobil analýze aj z hľadiska ich didaktického využitia pri vyučovaní slavistiky. P. Ž e ň u c h (Slavistický kabinet SAV, Bratislava) referátom *Náboženská komunikácia a východná duchovnosť v piesňach k zázračným ikonám Márie Bohorodičky* podal dôkaz o stretávaní sa západoslovanských jazykových a východoslovanských duchovných prvkov v paraliturgických piesňach, ktoré sprítomňujú biblické a legendové udalosti veriacich na východnom Slovensku. E. K r o š l á k o v á (FF UKF, Nitra) vo svojom vystúpení porovnávala rozličné zastúpenie žánru modlitby a jej rozdielnu funkciu v Živote Konštantína a v Živote Metoda. B. J u n k o v á (PdF Jihočeskej univerzity, České Budějovice) v príspevku *Stylizace dialogu v Duchovních pohádkách* predstavila jeden z didaktických náboženských textov českého baroka, zaujímavej pamiatky dejín češtiny. České homiletické texty dvoch autorov zo začiatku a z konca barokovej epochy vo svojom referáte porovnávala A. J a k l o v á (PdF Jihočeskej univerzity, České Budějovice). Rozkolísanosť jazykovej normy analyzovaných textov zdôvodnila obmedzením spoločenskej funkcie češtiny v 17. storočí. M. S e d l á k o v á (FHPV PU, Prešov) sa analýzou homiletického textu z r. 1818 pokúsila nájsť osobitosti fungovania fonologického systému bernolákovskej slovenčiny. Jej analýza okrem iného ukázala, že neskorý bernolákovský úzus pravdepodobne ovplyvnil Štúrovu (ne)kodifikáciu fonémy *l* a nie naopak. Na onomastickom materiáli mien kostolov niekoľkých obcí severovýchodného Slovenska poskytol M. D u j č á k (FF PU, Prešov) obraz o vzťahu patrocínia a antroponymie.

V literárnovednej sekcii odznelo deväť príspevkov. V jednom z nich S. O č e - n á š o v á - Š t r b o v á (FHV UMB, Banská Bystrica) podrobne analyzovala hodno-

tovú orientáciu autorov básnického spracovania Modlitby Pána v slovenskej umeleckej literatúre 20. storočia. Biblický text v literárnej komunikácii s dieťaťom bol témou referátu Z. S t a n i s l a v o v e j (FHPV PU, Prešov), v ktorom porovnávala žánrovo odlišné spracovanie témy dvoma slovenskými autormi – M. Rúfusom a O. Sliackym. O. S a b o l o v á (FHPV PU, Prešov) upozornila na kompozičné osobitosti v Hviezdoslavovej krátkej epike s biblickými motívmi. Svoju pozornosť upriamila najmä na typické komponenty úvodných a záverečných častí textov. V. Ž e m b e r o v á (FF PU, Prešov) vo svojom príspevku analyzovala a interpretovala mysliteľský model kázne a umeleckého textu kňaza a spisovateľa Júliusa Barča-Ivana. L. Š i m o n (FF PU, Prešov) priblížil účastníkom rokovania R. M. Rilkeho ako kresťanského básnika. O. G u z y o v á (FF PU, Prešov) sa zaoberala nábožensky motivovaným prozaickým dielom spisovateľa ruskej emigrácie 20. storočia Borisa Zajceva a jeho čitateľskou a literárnovednou percepciou na Slovensku. L. B a r t k o (FF PU, Prešov) upozornil na prítomnosť národného aspektu v slovenských duchovných piesňach.

V sekcii, ktorá združovala ostatné spoločenskovedne orientované príspevky, interscientisticky o texte, kontexte a filologickom „ja“ uvažoval M. M i k l u š (FF PU Prešov). Upozornil na ideografické siete ako osobitne dôležitý pragmaštylistický odraz štruktúrovanosti textu. Na hermeneutické chápanie textu v náboženskej komunikácii poukázala A. K l i m e k o v á (FHPV, PU Prešov). G. G e r e m e š o v á (FHPV PU, Prešov) upozornila na rozličné možnosti chápania viery a bližšie analyzovala fenomén viery definovaný ako životný postoj. J. L e š č i n s k ý (Košice) sa vo svojom príspevku zaoberal problematikou náboženského textu, v ktorom sa prejavuje takzvaná únava z Boha. J. Z o z u ľ a k (PBF PU, Prešov) sa pozastavil pri kresťanskom poznaní pravdy ako slobodnom výbere človeka z aspektu pravoslávnej teológie. Š. P r u ž i n s k ý (PBF, PU Prešov) kriticky hodnotil súčasnosť teologickej výchovy (povahou kontextuálnej teológie), aby načrtnol jej perspektívy. Podielu cirkvi na vyplňaní voľného času detí základnej a strednej školy a analýze foriem práce s deťmi a mládežou v meste a na vidieku bola venovaná analýza dotazníkového prieskumu M. D a r á k a (FHPV PU, Prešov). Výtvarné umenie bolo na konferencii zastúpené príspevkom V. G r e š l í k a (FHPV PU, Prešov) *Ikony východného Slovenska a umenie Európy*.

Textologické konferencie organizované Katedrou slovenského jazyka a literatúry FHPV v Prešove majú už svoju tradíciu. Aby sa táto vedecky osožná a spoločensky kultúrna dimenzia zachovala, organizátori v jej závere avizovali štvrtú textologickú konferenciu, tematicky orientovanú na špecifické problémy starších i súčasných biblických textov.

Písomné podoby referátov, ktoré odzneli na konferencii, budú publikované v samostatnom zborníku *Text a kontext v náboženskej komunikácii*.

SKLADANÁ, J.: Slová z hlbín dávnych vekov. Bratislava, Grand Multitrade 1999. 208 s.

Publikácia poprednej slovenskej lingvistky Jany S k l a d a n e j obsahuje súbor 78 príspevkov, z ktorých väčšina bola pôvodne uverejnená v r. 1992 – 1998 na stránkach populárno-vedeckého časopisu *Historická revue* (v rubrike *Malá klenotnica slov*). Jednotlivé príspevky, resp. kapitoly syntetického knižného vydania sú venované rozličným ustáleným slovným spojeniam a výrazom používaným v súčasnej slovenčine, „ktorých pôvod sa nedá vysvetliť bez toho, aby sme si neurobili aspoň malý exkurz do histórie, mytológie, Biblie, povestí či iných prameňov“ (s. 3).

Na takejto – parafrázujúcej autorku – „prechádzke po dejinách nášho jazyka i našej spoločnosti“ (s. 4) čitateľ nachádza zaujímavé informácie o mimojazykových súvislostiach početných spojení a výrazov tohto druhu, ktoré z hľadiska svojho pôvodu vychádzajú z rozličných kultúrnych tradícií. Značná časť vysvetľovaného jazykového materiálu súvisí s antickou kultúrou. V gréckej mytológii majú svoj pôvod slovné spojenia a výrazy ako *Achillova päta*, *Ariadnina niť*, *Augiášov chliev*, *danajský dar*, *Ikarov pád*, *jablko sváru*, *kopnutie múzy*, *krásny ako Adonis/Apolón*, *chytiť šťastie za pačesy*, *odysea*, *osedlať si Pegasa*, *Pandorina skrinka*, *panický strach*, *Prokrustova posteľ*, *roh hojnosti*, *medzi Scyllou a Charybdou*, *Tantalove muky*, *vavrínový veniec*, *mlčať ako sfinga* a i.; samostatnú skupinu predstavujú prípady viažuce sa na historické osobnosti gréckej antiky (*Diogenov sud*, *gordický uzol*, *heuréka*, *Pýtia*, *Xantipa*). Rímska civilizácia je zastúpená spojeniami ako *jánusovská tvár*, *Pyrrhovo víťazstvo*, *prekročiť Rubikon*, *chlieb a hry*, *arbiter elegantiae*, *lukulské hody* a i.

Rozsiahla skupina ustálených slovných spojení a výrazov súvisí s kresťanskou tradíciou a má svoj pôvod v Biblii – tak v Starom zákone (*začať od Adama*, *babylonská veža*, *Daniel v jame levovej*, *Dávid a Goliáš*, *Sodoma a Gomora*, *starý ako Matuzalem*, *múdry ako Šalamún*, *trpezlivý ako Jób*), ako aj v Novom zákone (*brvno v oku*, *Lazár*, *chlieb náš každodenný*, *judášsky bozk*, *kalich horkosti*, *návrat márnoratného syna*, *nehádzte perly sviniam*, *neveriaci Tomáš*, *prispieť svojou hrivnou*).

Rozličné historické udalosti, resp. osobnosti európskych dejín našli svoj odraz v ustálených spojeniach *ísť do Canossy*, *Kolumbovo vajce*, *pohon na čarodejnice*, *bartolomejská noc*, *Potemkinove dediny*, *bohatý ako Rothschild* atď. Reminiscenciou na kontakty Európanov s neeurópskymi národmi (ak sa informácie o nich neobmedzili na konštatovanie *hic sunt leones* na starých mapách) je symbolika *čínskeho múra*, *hurónskeho revu* či príslovečné *keď nejde hora k Mohamedovi*.

Mnohé z uvedených ustálených spojení a výrazov akiste prenikali do slovenčiny prostredníctvom vzdelancov (tu sa možno zmieniť aj o latinských citátových spojeniach typu *alter ego*, *lapsus linguae*, *mea culpa* a pod., ktoré odrážajú kultúrnu úlohu latinčiny v stredovekej Európe, resp. v Uhorsku až do 19. stor.), autorka však venuje zaslúženú pozornosť aj spojeniam, ktoré odzrkadľujú rozličné stránky ľudovej kultúry našich predkov – sú to napr. pranostiky súvisiace s rozličnými dátumami, pomenovania sviatkov cirkevného roku (*fašiangy*, *Veľká noc*, *Vianoce*), ale i spojenia odrážajúce staré reálie každodenného života (*dať na sekeru*, *vyjsť na psí tridsiatok*, *vystaviť na pranier*) či udalosti v dejinách Slovenska, resp. Uhorska (*poturčenec horší od Turka*, *bude z toho Világoš* a pod.). Mozaiku týchto príspevkov vhodne dopĺňajú výklady o farebnej a číselnej symbolike.

J. Skladaná pri výklade o pôvode určitého spojenia neraz upozorňuje aj na ďalšie spojenia súvisiace s príslušnou udalosťou, historickou/mytologickou postavou, reáliou a pod. (napr. po vysvetlení pôvodu rečnickej otázky *Aj ty, Brutus?* na s. 6 – 7 uvádza i ďalšie výroky viažuce sa na Caesara – *Kocky sú hodené* a *Veni, vidi, vici*). Podobne pripomína aj existenciu iných slovných spojení s rovnakými štruktúrnymi komponentmi a vysvetľuje ich pôvod: napr. v kapitolke s názvom *Bartolomejská noc* (s. 15 – 17) prináša aj informácie o historických súvislostiach spojení *noc dlhých nožov* a *krištáľová noc*. Autorkine výklady obsahujú množstvo informácií kultúrno-historického charakteru, ktoré sú prezentované jednoduchým, avšak pútavým štýlom; vhodne ich dopĺňa aj uvádzanie dokladov z jazykových pamiatok staršej slovenčiny, ktoré dokumentujú používanie príslušných výrazov a spojení v slovenskom prostredí (napr. *meru* – s. 137, *hrivna* – s. 141, *pranier* – s. 178 a i.), či inojazyčných paralel, resp. analógií vysvetľovaného spojenia (napr. české *dopadnout jako sedláci u Chlumce*, ruské *pogoret' kak šved pod Poltavoj* a anglické *to meet one's Waterloo* pri výklade slovenského *bude [z toho] Világoš* – s. 26 – 27).

Informačnú hodnotu publikácie zvyšuje aj zoznam použitej literatúry (s. 185 – 187) a vecný register analyzovaných slovných spojení a výrazov (s. 188 – 199). Samostatnú zmienku si zaslúži – last but not least – aj grafická úprava knihy: text obsahuje vyše 60 ilustrácií, zodpovedajúcich téme jednotlivých kapitoliek (porov. ich zoznam na s. 200 – 203).

Hoci text obsahuje množstvo cudzojazyčných mien a výrazov, zaznamenali sme v ňom iba nepočítané drobné chyby: prípady ako „syzifovská robota“ (s. 21; porov. správne písanie *sizyfovský* na s. 3, 121) či „cinguieme“ (s. 36; správne *cinquième*) akiste vznikli nedopatrením pri prepise. V niektorých prípadoch možno azda čiastočne doplniť etymologické výklady uvádzané v publikácii. Napr. v súvislosti s výrazom *hody* autorka konštatuje: „Pôvodný význam slova *hod* (v praslovančine) bol ‚deň‘ ...“

(s. 32). Vychádza tu zrejme z etymologickej interpretácie V. Machka¹, ktorá však predpokladá nepravidelné hláskové zmeny, a preto sa v slavistike všeobecne neprijíma; praslovanské **godb* sa obyčajne usúvzťazňuje so slovesom **goditi*, pričom sa preň predpokladá pôvodný význam typu „vhodný, priaznivý čas“² (porov. slovenské *vhod* „vo vhodnom čase, vhodne“ < **vъ godb*).

Tieto drobné pripomienky nemajú za cieľ znižovať hodnotu recenzovanej publikácie. Naopak, pri jej čítaní si nemožno nespomenúť na známe konštatovanie ruského iranistu V. I. Abajeva, vyslovené v súvislosti s úlohami etymologického slovníka „nového typu“, ktorý by bol určený aj pre nejazykovedcov: príručka tohto druhu má podľa Abajeva slúžiť „ako akési ‚okno‘, cez ktoré jazykoveda vystupuje do širšieho priestoru spoločenských vied a prispieva svojím dielom k poznaniu národa, jeho kultúry, jeho dejín, jeho myslenia i sebavedomia“.³ Nazdávame sa, že citovaná pasáž – mutatis mutandis – v mnohom vystihuje aj prínos rozsahovo nevelkej, ale obsahovo nesmierne bohatej knižočky J. Skladanej, za ktorej prípravu možno autorke i vydavateľstvu vysloviť iba úprimné uznanie.

Lubor Králik

¹ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957, s. 135: „Zdá se, že *godb* je příbuzno s nem. *Tag* den (germ. *dagha-*), je však uznati přesmyk souhlásek.“

² Porov. Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. 6. Moskva, Nauka 1979, s. 192; Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 3. Praha, Academia 1992, s. 186.

³ ABAEV (Abajev), V. I.: Die Prinzipien eines etymologischen Wörterbuches. In: MAYRHOFER, M.: Zur Gestaltung des etymologischen Wörterbuches einer „Gro corpus-Sprache“. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1980, s. 40.

Vzácné životné jubileum profesora Jána Horeckého

Začiatkom jubilejného roka 2000 sa vzácného životného jubilea osemdesiatich rokov dožil jeden z nestorov slovenskej jazykovedy a jeden z najstarších žijúcich bývalých pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, univerzitný profesor PhDr. Ján H o r e c k ý, DrSc. Dožil sa ho v plnej tvorivej činnosti, hoci už takmer pred desiatimi rokmi formálne odišiel do dôchodku. Hovoriť o formálnom odchode je odôvodnené, lebo pri listovaní v jeho bibliografii za ostatných desať rokov nachádzame po tomto hraničnom bode desiatky a desiatky nových bibliografických položiek.

J. Horecký sa narodil 8. januára 1920 v Stupave. Ešte pred dokončením vysokoškolského štúdia v odboroch slovenský jazyk a latinský jazyk na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave prišiel v roku 1943 do vtedajšieho Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, predchodcu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, a na tomto pracovisku strávil svoj celý aktívny pracovný život zasvätený výskumu jazyka a jazykovej komunikácie. Vo svojej výskumnej činnosti sa venoval slovnej zásobe spisovnej slovenčiny, lexikológii, lexikografii, odbornej terminológii, gramatickej stavbe jazyka, štylistike, jazykovej kultúre, všeobecnej jazykovede, ale aj fonetike či pravopisu, latinčine a najnovšie aj rómčine. Doteraz publikoval takmer dve desiatky knižných prác, stovky a stovky štúdií a odborných článkov, nespočítateľné množstvo popularizačných príspevkov v jazykovedných časopisoch, v dennej a periodickej tlači i v Slovenskom rozhlase. Nepochybne patrí k publikačne najplodnejším jazykovedcom v dejinách slovenskej jazykovedy.

Meno J. Horeckého je neodmysliteľne spojené s budovaním slovenskej odbornej terminológie, s vypracovaním jej premyslenej modernej teórie. Svoje názory na tvorbu termínov a terminologických sústav zhrnul v knižnej práci *Základy slovenskej terminológie* (1956), ktorá sa na mnoho rokov stala breviárom odbornej terminológie, i v početných štúdiách. V terminologickej práci zdôrazňoval potrebu skúmať pomenúvacie typy a motiváciu pomenovaní, vlastnosti termínu, medzi ktorými na prvé miesto kládol vlastnosť, ktorú nazval motivačná priezračnosť, resp. motivačná zreteľnosť. V tejto oblasti nebol iba teoretikom skúmajúcim odbornú terminológiu – takrečeno v laboratórnych podmienkach –, ale tento výskum spájaj s konkrétnou praxou v terminologických a názvoslovných komisiách. Jeho pričinením sa na jazykovednom pracovisku utvorilo terminologické oddelenie, ktoré sám viedol, a pod záštitou tohto pracoviska sa konštituovali mnohé terminologické a názvoslovné

komisie, ktoré výsledky svojej činnosti publikovali v troch desiatkach terminologických slovníkov a názvoslovných súpisov. Pri zrode mnohých terminologických slovníkov bol práve J. Horecký. S jeho záujmom o odbornú terminológiu súvisí aj vydávanie časopisov Slovenské odborné názvoslovie (1953 – 1961), Československý terminologický časopis (1962 – 1966), ktorých bol šéfredaktorom, aj časopisu Kultúra slova; nájdeme v nich desiatky štúdií a článkov venovaných tejto problematike a podpísaných jeho menom.

Ďalším výrazným okruhom výskumného záujmu J. Horeckého je lexikológia. Tento záujem našiel odraz už koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov v prvých publikovaných štúdiách najmä v časopisoch Slovo a tvar a Slovenská reč (*Mená činiteľského významu*, 1947; *Mená strojov, prístrojov a nástrojov*, 1949; *Ženské mená zamestnania*, 1949; *Tvorenie slov*, 1950; *Prídavné mená s príponou -ný a -ový*, 1955; *Členenie slovnej zásoby*, 1956 atď.) a v prvom štádiu vyvrcholil vydaním knižnej práce *Slovotvorná sústava slovenčiny* (1959). Na ňu nadviazali ďalšie knižné práce *Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov* (1971), *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* (1980 – v spoluautorstve s P. Ondrusom a J. Furdikom). Istým vyvrcholením lexikologického výskumu bolo kolektívne dielo *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989), v ktorom bol nielen vedúcim autorského kolektívu a jedným zo spoluautorov koncepcie, ale aj jedným z profilujúcich autorov.

Výsledky výskumu morfém ako najmenších znakových jednotiek jazyka s významovou alebo štruktúrnou funkciou v tvare najmä na slovenskom materiáli zhrnul v ďalšej knižnej práci *Morfematická štruktúra slovenčiny* (1964).

Záujem prof. Horeckého o všeobecnú jazykovedu našiel odraz nielen v mnohých štúdiách publikovaných v jazykovedných časopisoch a zborníkoch, ale aj v knižných prácach *Úvod do jazykovedy* (1975), *Základy jazykovedy* (1978), *Vývin a teória jazyka* (1983). Knižná práca *Úvod do matematickej jazykovedy* (1969) so zreteľom na čas vzniku nepochybne patrí medzi priekopnícke diela u nás venujúce sa tejto problematike.

Ďalším záujmovým okruhom J. Horeckého bola teória a prax spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Možno konštatovať, že J. Horecký sa zúčastnil na každej konferencii konanej od začiatku päťdesiatych rokov, na ktorej sa riešili problémy nášho spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Už od začiatku sa zapájal do diskusií o spisovnom jazyku a o jeho funkcii ako celonárodného dorozumievacieho prostriedku a jeho nezastupiteľnom mieste v živote slovenského národa. Pritom často zdôrazňoval potrebu kultivovania a zveľaďovania spisovnej slovenčiny, potrebu poznania a poznávania spisovného jazyka (porov. Kultúra slova, 2, 1968 s. 65 – 67). Upozorňoval na to, že by nebolo správne ustálenosť spisovného jazyka ľubovoľne narúšať

podľa stavu jazykovej praxe (porov. Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk, 1963, s. 53 – 59). Tieto jeho názory našli odraz aj v popularizačnej knižnej práci *Kultúra hovoreného slova* (1956). Prof. Horecký sa zúčastnil aj na konečnej úprave textu *Téz o slovenčine*, ku ktorým sa mnohí slovenskí jazykovedci prihlásili na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny (5. až 7. decembra 1966 v Smoleniciach). Témy o slovenčine sa stali na dlhé obdobie východiskom práce v oblasti jazykovej kultúry.

V polovici sedemdesiatych rokov sa jubilatova pozornosť sústredila na budovanie novej koncepcie spisovného jazyka, resp. stratifikácie národného jazyka. So svojou koncepciou národného jazyka širšiu odbornú jazykovednú verejnosť oboznámil v roku 1976 v Smoleniciach na konferencii o teórii spisovného jazyka. Jazykovú situáciu na Slovensku v polovici sedemdesiatych rokov predstavuje diferencovanejšie ako v dovtedajších teóriách. Vychádzal z národného jazyka, ktorý členil na viacej foriem, na spisovnú, štandardnú, subštandardnú a nárečovú. Jazyk umeleckej literatúry nezahrnul ani do jednej z uvedených foriem, ale mu vyčlenil osobitné postavenie, lebo v umeleckej literatúre sa uplatňujú výrazové prostriedky zo všetkých foriem národného jazyka, teda nielen spisovné prostriedky, ale aj nárečové, slangové, profesionálne. Spisovná, štandardná a subštandardná forma národného jazyka majú v jeho teórii celonárodný ráz, používajú sa vo všetkých vrstvách národa a nie sú od seba nepriedušne oddelené, ale sa ustavične ovplyvňujú. Spisovný jazyk v tejto teórii pokladal za osobitnú, najvyššiu formu národného jazyka s celonárodnou a celospoločenskou platnosťou, ktorá je kodifikovaná a ktorá sa používa v rozličných spoločenských situáciách, ale predovšetkým vo verejnom styku, v prostriedkoch spoločenskej komunikácie (v tlači, rozhlase a televízii), v divadle a filme, vo vzdelávacích inštitúciách, v úradnom styku a vo vede. Štandardnú formu vymedzuje ako formu, ktorá sa používa v bežnej, každodennej komunikácii (napríklad v pracovnom styku) a ktorá využíva predovšetkým prostriedky spisovného jazyka, s istou mierou aj prostriedky z iných foriem národného jazyka a napr. aj profesionalizmy. Subštandardnú formu vymedzuje ako formu, v ktorej sa už vo väčšej miere uplatňujú krajové a profesionálne aj slangové prvky. Nový pohľad na spisovný jazyk, na národný jazyk a novú stratifikáciu národného jazyka v širších súvislostiach nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti sprístupnil v knižnej práci *Spoločnosť a jazyk* (1982).

Vo vyratúvaní minulých aj súčasných pracovných aktivít prof. J. Horeckého a v predstavovaní jeho teoretických názorov na jazyk a jeho fungovanie v spoločnosti by sa dalo ešte dlho pokračovať. Pri vzácnom životnom jubileu sme si chceli pripomenúť iba niektoré z nich, ktorými výrazne zasiahol do všeobecného poznania jazyka ako komunikačného prostriedku a osobitne nášho slovenského jazyka, ale aj do teoretického myslenia u nás. Ján Horecký svojou vedeckou prácou a dosiahnutými výskumnými výsledkami posunul vedecké poznanie na Slovensku. Za to mu v mene bývalých spolupracovníkov, kolegov, ale aj mnohých vysokoškolských študen-

tov vyslovujeme úprimné poďakovanie. Želáme mu dobré zdravie a veríme, že sa s ním budeme ešte dlho stretať nielen na pôde Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, na zasadnutiach redakčných rád slovakistických časopisov či na vedeckých konferenciách.

Matej Považaj

Zdravica Adriane Ferenčíkovej

Začiatkom roka, ktorý postavil do čela letopočtu dvojku a pripravil tak priestor na príchod nového tisícročia, sa dožila významného životného jubilea predstaviteľka súčasnej profilujúcej generácie slovenských jazykovedcov, vedúca vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Adriana F e r e n č í k o v á. Narodila sa 5. januára 1940 v Ležiachove (okr. Martin). Po maturite na vtedajšej Jedenásťročnej strednej škole v Kláštore pod Znievom (r. 1957), výchovnej inštitúcii, usilujúcej sa udržiavať tradície známeho znievskeho gymnázia, študovala v r. 1957 – 1962 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk – taliansky jazyk. Už pred absolvovaním fakulty – a získaním vtedy platnej vysokoškolskej kvalifikácie promovaná filologička – však pracovala; na základe príslušného rozhodnutia Povereníctva školstva posledný ročník študovala popri zamestnaní. Od 1. 10. 1961 bola na študijnom pobyte v Ústave slovenského jazyka SAV. V súčasnosti teda nesporne patrí medzi služobne najstarších pracovníkov vedúceho slovakistického pracoviska. Od 1. 10. 1967 do 30. 9. 1970 bola riadnou (internou) vedeckou aspirantkou svojho materského ústavu v odbore slovenský jazyk (dejiny jazyka a dialektológia), potom vedeckou asistentkou. R. 1976 obhájila kandidátsku dizertáciu *Časové podrad'ovacie súvetia v slovenských nárečiach* a získala hodnosť kandidátky filologických vied. Od 1. 11. 1976 do 31. 10. 1979 pôsobila na základe dohody medzi Ministerstvom školstva SR a Predsedníctvom SAV ako lektorka slovenského jazyka na Istituto Universitario Orientale v Neapole. Po návrate z Talianska opäť pracuje (aj v rozličných funkciách; istý čas bola zástupkyňou riaditeľa, viedla dialektologické oddelenie) v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV.

V centre bádateľských záujmov Adriany Ferenčíkovej stojí komplexný a sústredený výskum zemepisne diferencovaných javov všetkých rovín slovenských nárečí. Štúdiu tejto štruktúrnej a normovanej existenčnej formy (variety) národného jazyka sa venuje od samého počiatku svojej výskumnej činnosti; nepochybne ju motivovala a inšpirovala externá spolupráca s dialektológmi už počas vysokoškols-

ského štúdia. Vyexcerpovala materiál z dotazníkov a vyhotovila množstvo pracovných máp pre pripravovaný *Atlas slovenského jazyka*. K tejto práci pristupovala s nezvyčajným záujmom a zaujatím; všetky vtedy nadobudnuté poznatky o územnej diferenciácii jednotlivých hláskových javov a členení slovenských nárečových areálov vedela primerane zúročiť v neskorších rokoch pri vlastnej vedeckej tvorivej práci. Už ako štipendistka začala autorsky spolupracovať na tvorbe I. zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (ASJ). Vypracovala 74 máp a príslušných komentárov do šiestich sérií (reflexy za *a, *ɔja i *ěja, *ɛ a problematiku kvantity z vokalizmu, zmenu spoluhlások *t, d', t, d, c, dz* a skupín *tl, dl* z konsonantizmu) a stala sa tak „najväčšou“ autorkou I. zväzku ASJ. Kvantita i kvalita jej účasti na tvorbe tohto kolektívneho projektu je nesporná; hodnotenie autorstva máp (i niekoľkých kapitol v indexovej časti diela) iba ako spolupráce je preto istým paradoxom. Pri tejto príležitosti možno pripomenúť i nemalý (v príslušnom diele neuvedený, a preto všeobecne neznámy) podiel A. Ferenčíkovej i ďalších dialektológov pri príprave mapovej časti II. zväzku ASJ (Flexia; autor J. Štolc) do tlače. Konfrontácia údajov komentárovej časti tohto zväzku (vyšla o tri roky skôr ako mapová časť) s legendami máp a pod. nebola totiž najjednoduchšia.

A. Ferenčíková vytvárala predpoklady na tvorbu ďalších jazykovozemepisných projektov aj pri svojich vlastných terénnych výskumoch. Vo viacerých lokalitách koncízne vyplnila dotazníky a získala východiskový materiál pre 3. a 4. zväzok ASJ (*Tvorenie slov, Lexika*); spracúvala aj rozsiahly dotazník pre *Slovanský jazykový atlas*. V posledných rokoch aktívne reprezentuje slovenskú dialektológiu na pravidelných poradách medzinárodného redakčného kolégia, pripravujúcich koncepciu i faktickú realizáciu tohto nadnárodného makroatlasu, a priebežne referuje o zasadnutiach tohto orgánu, postupe prác pri príprave jednotlivých zväzkov.

V sedemdesiatych rokoch sa ťažisko výskumnej práce jubilantky cieľavedome presunulo do oblasti nárečovej syntaxe; v tom období intenzívne pripravovala kandidátsku dizertáciu o časovom podrad'ovacom súvetí. Výsledky svojho štúdia predstavila aj v niekoľkých parciálnych príspevkoch, v ktorých sú vždy markantné inšpiratívne konfrontácie so stavom v iných slovanských nárečiach (jazykoch). Dôkazom toho sú štúdie *Časová spojka čím a jej prefixované varianty v slovenčine* (1972), *Slovenská časová spojka než, lež v slovanskom kontexte* (1973), *Časové súvetie s významom časového zaradenia opakovaného deja* (1977). V spoluautorstve s J. Oravcom pripravila *Inventár syntaktických javov v slovenských nárečiach* (1974), inštruktívne a metodicky čisto predstavujúci syntakticky územne diferencované javy. Knižná podoba jubilantkinej kandidátskej práce vyšla (po úpravách) desať rokov po jej obhájení; monografia *Časové podrad'ovacie súvetie v slovenských nárečiach* (1986) je z viacerých hľadísk priekopnícka. Je to prvá knižná práca o problematike slovenskej nárečovej syntaxe. A. Ferenčíková v nej presvedčivo a

dôkladnou formálnou aj významovou analýzou dokladového materiálu ukázala, že slovenské nárečia ako celok majú dobre rozvinutý systém časového podrad'ovacieho súvetia. Vyjadrujú takmer všetky odtienky časového vzťahu dvoch dejov, ktoré sa syntakticky stvárajú v spisovnom jazyku, a na tento cieľ majú bohatý súbor výrazových prostriedkov. Monografia má značný ohlas v slovanskej dialektológii.

Syntakticky orientovanému (a slavisticky konfrontačnému) výskumu ostáva A. Ferencíková, prirodzene, verná aj naďalej; na krakovskom zjazde slavistov (1998) predniesla napr. referát *Typy podrad'ovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska*. V najnovšom zborníku *Nárečia a národný jazyk* (1999) publikovala štúdiu *Jazykový zemepis a diferencovanosť syntaktických javov*.

V posledných rokoch A. Ferencíková venuje pozornosť rozpracúvaniu otázok súvisiacich s nárečovou lexikológiou, sémantikou i lexikografiou. Je autorkou a členkou redakcie *Slovníka slovenských nárečí* (I. zv. 1994). V súlade so svojím výskumným zameraním riešila – a naďalej rieši – najmä komplex problémov týkajúcich sa spracúvania gramatických slov v celonárodnom nárečovom slovníku. Výraznou mierou participovala na príprave koncepcie diferenčného celonárodného nárečového lexikónu, predstavenej už v ukázkovom zväzku *Slovníka slovenských nárečí* (1980). Lexikologicko-lexikografické hľadisko je zreteľné napr. v štúdiách *Gramatické slová v Slovníku slovenských nárečí* (1980), *Významová členitosť výrazových prostriedkov a geografické hľadisko* (1984), *Niektoré aspekty spracovania gramatických slov* (1986). Do tejto skupiny štúdií možno zaradiť aj práce venované sémantickým analýzám častíc, ako sú napr. štúdie *Významová analýza častice azda/ozdaj z územného aspektu* (1982), *Častice vyjadrujúce pravdepodobnosť a približnosť v slovenských nárečiach* (1986), *Geograficko-historický pohľad na častice s významom pravdepodobnosti a približnosti* (1996) a i. Vo viacerých príspevkoch analyzovala vývin a pohyb v nárečovej lexike z okruhu poľnohospodárstva po 2. svetovej vojne (1996, 1997).

Jubilantka prezentuje svoje poznatky aj na domácich a zahraničných konferenciách. Všetky jej príspevky nesú pečať tvorivej akribie, dobrej znalosti východiskového materiálu a príslušnej literatúry. Sú to doklady vyspelého bádateľského prístupu, prevyšujúce preceňované postupy parafrázujúcich prehľadov či „prechádzok“ po inšpirujúcej inojazyčnej literatúre, ktoré vyrastajú z hlbokého presvedčenia o nezastupiteľnosti dialektológie a diachrónnej jazykovedy (a ich tzv. materiálových prác) pri analýzach a interpretáciách súčasných javov z rozličných variet národného jazyka.

A. Ferencíková už dlhšie patrí medzi popredných slovenských prekladateľov. Jej znalosť taliančiny bezprostredne po absolvovaní fakulty bola v našom slovenskom

kontexte mimoriadna a príznaková; prvé preklady poézie publikovala už r. 1963. Okrem časopiseckých titulov má v svojej prekladateľskej bibliografii i viaceré knižné práce (spomínali sme ich už aj v Slovenskej reči, 55, 1990, s. 45 – 47), no nesporným – a náležite oceneným – vrcholom jej prekladateľského úsilia je slovenské vydanie diela U. Eca Meno ruže (1991). Pretlmočenie tohto mimoriadne náročného textu si vyžadovalo nielen dokonalú znalosť jazyka originálu a rovnako brilantné využívanie možností slovenčiny, ale aj zvládnutie problémov talianskej medievalistiky, histórie, filozofie, náboženstva. Prekladateľka sa stala dôstojnou partnerkou autora.

Adriane Ferenčíkovej do ďalších liet úprimne želáme dostatok osobnej i pracovnej pohody, rozlet výskumnej vedeckej akribie nepristavovaný tlakom nedočkavých termínov i všestrannej tvorivej invencie a nadovšetko pevné zdravie, aby mohla úspešne zdotlať všetky svoje známe i utajenejšie bádateľské a osobné méty a predsavzatia.

Ivor Ripka

Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1989 – 1999

Táto bibliografia prác A. Ferenčíkovej nadväzuje na Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1965 – 1988 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 55, 1990, s. 48 – 52.

1989

Niektoré slovensko-južnoslovanské paralely pri vyjadrení medzivetného časového vzťahu. – Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 13 – 21, rus. res. s. 21.

1990

Vývin slovenských časových spojok *kým, čím, dokiaľ, pokiaľ, zaciaľ, než, lež*. – In: Studia linguistica Polono-Slovaca. 3. „Dynamika rozwoju słownictwa“. Referaty z konferencji w Paszkówce 22 – 25 VI 1987. Red. J. Reichan. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1990, s. 163 – 167, poľ. res. s. 167 – 168.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1989. – Slovenská reč, 55, 1990, s. 309 – 314 (spoluautorka K. Buzássyová).

1992

Funkcie predložky *o* v slovenských nárečiach. (Na nedožitú 70. narodeniny J. Oravca.) – Slovenská reč, 57, 1992, s. 135 – 144.

Prínos dialektológie k výskumu historickej syntaxe. (Na príklade časového podradovacieho súvetia.) – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 127 – 132, angl. res. s. 133.

Hypotaktické vyjadrovanie medzivetného časového vzťahu v bernolákovskej slovenčine. – In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom. Martin, Matica slovenská 1992, s. 175 – 179.

Temporal Relation of Two Actions and its Expressing by the Complex Sentence. – In: A Reader in Slovak Linguistics Studies in Semantics. Ed. J. Kačala – E. Eichler – J. Šikra. München, Verlag OHO Sagnes 1992, s. 125 – 151.

Prší, prší, len sa leje. – Kultúra slova, 26, 1992, s. 362 – 365.

Možnosť spracovania syntaxe slovenských nárečí metódou lingvistickej geografie. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 16 – 18 (tézy prednášky na 5. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov 100 rokov areálovej lingvistiky, konanom 3. – 4. 9. 1992 v Banskej Bystrici).

Spracovanie lexikálnych a slovotvorných javov v Slovanskom jazykovom atlase. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 19 – 21 (tézy prednášky na 5. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov 100 rokov areálovej lingvistiky, konanom 3. – 4. 9. 1992 v Banskej Bystrici).

Tašky na streche? – Kultúra slova, 26, 1992, s. 64. – Tamže: Máte starosti s *wattmi*? (s. 128).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

O niektorých syntaktických javoch na východoslovensko-ukrajinskom pomedzí. – In: Naukovi zapysky. 18. „Naukova spadščyna Vasyl'a Latty i doslidžeňna hovoriv karpatskoho movnoho arealu.“ Red. Z. Hanudel'ová. Priašiv, Sojuz rusyniv-ukrajinciv Slovackoji Respubliky 1993, s. 157 – 162.

Osudy výrazu *výrobok* v slovenčine. – Kultúra slova, 27, 1993, s. 172 – 176.

[Diskusný príspevok.] – In: Hlas Matice slovenskej. Metodicko-inštruktážny a informačný bulletin Matice slovenskej – členského ústredia v Martine. Č. 12. (Materiály zo zakladajúcich valných zhromaždení Jazykového a Historického odboru Matice slovenskej uskutočnených v Martine 5. 12. a 11. 12. 1992.) Red. C. Žuffa – V. Čipka. Martin, Matica slovenská 1993, s. 26.

Niektoré syntaktické črty slovenských nárečí v slovensko-inojazykovom kontexte. – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 517 (tézy príspevku predneseného na 11. medzinárodnom zjazde slavistov, ktorý sa konal 30. 8. – 8. 9. 1993 v Bratislave).

Niektoré syntaktické osobitosti slovenských nárečí v slovensko-inojazykovom kontexte. – Zápisník slovenského jazykovedca, 12, 1993, s. 28 – 29 (tézy prednášky konanej 11. 11. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

1994

Slovník slovenských nárečí. 1. A – K. Red. I. Ripka et al. 1. vyd. Bratislava, Veda 1994. 936 s. (spoluautori F. Buffa, A. Habovštiak, Š. Lipták, O. Malíková, J. Nižnanský, I. Ripka, J. Šikrová).

Ref.: 1. Ondruš, Š.: Slovník slovenských nárečí I. Vyšla klenotnica ľudovej reči. – Slovenská Republika, 17. 7. 1995, s. 5. – 2. Majtán, M.: Studnica vody živej. – Slovenské národné noviny, 7 (11), 1996, č. 41, s. 12. – 3. Panajotov, V.: Sâpostavitelno ezikoznanie, 21, 1996, č. 4, s. 102 – 106. – 4. Považaj, M.: Prvý zväzok Slovníka slovenských nárečí. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 227 – 231. – 5. Tuguševová, R.: Vestník Sankt-peterburgskogo universiteta. Serija 2. Istorija, jazykoznanije, literaturovedenije. Vypusk 2. 1996, s. 124 – 127. – 6. Žigo, P.: Slovenská reč, 61, 1996, s. 111 – 118.

Slovakia and the Slovaks. A Concise Encyclopedia. Red. M. Strhan – D. P. Daniel. Bratislava, Encyclopedical Institute of the Slovak Academy of Sciences 1994. 728 s. (členka kolektívu autorov).

Dva typy viet so všeobecným činiteľom v slovenských nárečiach (s prihliadnutím na stav v poľštine). – In: Studia linguistica Polono-Slovaca. 4. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1994, s. 81 – 83.

Agáty, Doroty – zavieva ploty. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 34 – 38.

Hrmelo, pršalo a peruňi biľi... – Kultúra slova, 28, 1994, s. 160 – 164.

Na oslavách 125. výročia vzniku znievskeho gymnázia. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 239 – 241.

Studnička živej slovenčiny. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 227 (k 70. narodeninám A. Habovštiaka).

1995

Pohľad na slovenskú lexiku z okruhu poľnohospodárstva z historického a sociolinguistického aspektu. – In: Studia Academica Slovaca. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995, s. 69 – 74.

Pripodobnenie človeka k zvieratú v slovenčine. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 345 – 347.

Pozdrav jubilujúcemu Jozefovi Nižnanskému. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 229 – 231 (k 70. narodeninám J. R. Nižnanského).

1996

Nazvanija seľskochozajstvennoj počvy, obrazovannyje ot osnovy *vyrob-*, v slovackom jazyke. Prel. J. N. Ovčinnikovová. – In: Obščeslavianskij lingvističeskij

atlas. Materialy i issledovanija. 1991 – 1993. Red. V. V. Ivanov. Moskva, Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova Rossijskoj akademii nauk 1996, s. 180 – 186.

Geograficko-historický pohľad na častice s významom pravdepodobnosti a približnosti. – In: Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996. Red. Ľ. Kralčák. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 106 – 110.

Pekná reč zvoní ako zvon. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 288 – 291.

Slovenská roľnícka terminológia z historického a sociolingvistického aspektu. – Zápisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 19 – 20 (tézy prednášky konanej 26. 2. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Słowacka terminologia rolnicza w aspekcie historycznym i socjolingwistycznym. – In: Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych, 39/2, 1996, s. 18 – 19 (tézy prednášky konanej 12. 12. 1995 v Jazykovednej komisii oddelenia Poľskej akadémie vied v Krakove).

Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 85 – 86 (správa o zasadnutí konanom 17. – 22. 9. 1995 vo Svätom Štefane, Macedónsko; spoluautor P. Žigo).

1997

Pohyb v slovenskej slovnej zásobe z okruhu poľnohospodárstva po 2. svetovej vojne. – In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 293 – 294.

Poznámky o niektorých syntaktických javoch v južnostredoslovenských nárečiach. – In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992), Red. E. Horák. Nový Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1997, s. 17 – 21, srbochorv. a angl. res. s. 22.

O niektorých typoch zloženého prísudku v slovenských nárečiach. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 45. Red. P. Žigo et al. Bratislava, Univerzita Komenského vo Vydavateľstve UK 1997, s. 183 – 188.

Zdravica Ivorovi Ripkovi na šesťdesiate narodeniny. – Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 141 – 143.

1998

Turčianske a hornonitrianske nárečia. – In: Studia Academica Slovaca. 27. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 186 – 194.

Typy podrad'ovacích súvetí s podmienkovým vzťahom viet v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 143 – 157, angl. abstrakt s. 143.

[Diskusné príspevky] – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Bratislava 30. augusta – 8. septembra 1993. Záznamy z diskusie k predneseným referátom. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 317, 321, 411, 416, 424, 494, 496 – 498, 596 – 597.

Spomienka na profesora Jozefa Štolca (24. 3. 1980 – 15. 7. 1981). – Kultúra slova, 32, 1998, s. 102 – 103.

K nedožitým 90. narodeninám jazykovedca Jozefa Štolca. Patril medzi skúmateľov dejín slovenských nárečí. – Slovenská Republika, 24. 3. 1998, s. 10.

1999

Jazykový zemepis a diferencovanosť syntaktických javov. – In: Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Red. A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999, s. 155 – 160.

Konopa, konopa, zelená konopa... – Kultúra slova, 33, 1999, s. 282 – 289.

Ad multos felicissimosque annos, Štefan Vragaš! – Slovenská reč, 64, 1999, s. 51 – 53 (k 70. narodeninám Š. Vragaša).

Predslov. – In: Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Red. A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999, s. 7 – 8.

Spolupráca

Etnografický atlas Slovenska. Red. S. Kovačevičová. Bratislava, Veda 1990. 124 s. (nárečové názvy).

Prekladateľská činnosť

Dardano, M.: Dnešná talianska slovná zásoba. – Kultúra slova, 24, 1990, s. 201 – 214.

Eco, U.: Meno ruže. Bratislava, Tatran 1991. 528 s.

Leoncini, F.: Dubčekova Pražská jar. – Literárny týždenník, 7, 1994, č. 29 – 30, s. 16.

Leoncini, F.: Ďalšia „Venecia“. – Literárny týždenník, 11, 1996, č. 32, s. 11.

Redakčná činnosť

Kultúra slova, 23, 1989 – 33, 1999 (členka red. rady).

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka red. rady).

Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Bratislava, Veda 1999. 344 s. (redaktorka).

Zostavil *Ladislav Dvonč*

Jubileum Kristíny Vrlíkovej

V prvom mesiaci tohto roka, presnejšie v polovici tretej dekády, sme si pripomenuli významné životné jubileum kmeňovej pracovníčky a dlhoročnej členky Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre PhDr. Kristíny V r l í k o v e j, CSc.

Narodila sa v Trenčíne, v rodisku získala aj základné, aj stredoškolské vzdelanie. V r. 1957 – 1959 študovala na Vyššej pedagogickej škole v Bratislave a v r. 1960 – 1963 na Filozofickej fakulte UK kombináciu slovenský jazyk – ruský jazyk. Po úspešnom absolvovaní vysokoškolských štúdií plných trinásť školských rokov pôsobila ako učiteľka slovenčiny a ruštiny v školách I. a II. cyklu, z toho jedenásť rokov v Hlohovci. Keď v r. 1972 nastúpila hneď ako odborná asistentka na Katedru slovenského jazyka a literatúry vtedajšej Pedagogickej fakulty v Nitre, bola s povolaním pedagóga už dôverne oboznámená a bytostne spätá. Zostala mu verná až doteraz, veď na katedre slovenčiny pracuje už vyše 28 rokov. Špecializuje sa na oblasť teórie vyučovania slovenského jazyka v ročníkoch 5 – 12. Popritom však prednáša aj disciplínu úvod do štúdia jazykov a lexikológiu a aktívne sa venuje problematike slovenskej frazeológie. Akademický titul PhDr. získala v r. 1978 na FF UPJŠ v Prešove, vedeckú hodnosť kandidátky filologických vied získala v r. 1987 na FF UK v Bratislave.

Naša jubilatka v časovom horizonte 40 rokov prekonala najprv začiatočné ťažkosti absolventky vysokoškolského štúdia, strasti, ale i radosti začínajúcej učiteľky, v školách I. a II. cyklu získala veľmi cenné praktické skúsenosti o samotnej podstate vyučovacieho procesu, ktoré zúročila ako odborná asistentka, didaktička a publicistka. Získané pedagogické poznatky sú permanentne prítomné nielen v jej čínorodom živote, ale aj vo viacerých odborných prácach. Kristína Vrlíková je spoluautorkou niekoľkých syntetických kolektívnych monografií. Vo vysokoškolskej učebnici *Teória vyučovania slovenského jazyka* (1984), ktorá je určená poslucháčom filozofických a pedagogických fakúlt, vysvetľuje predovšetkým teoretické otázky vyučovania slovenského jazyka ako materinského jazyka. Popritom paralelne jubilatka skúmala aj otázky frazeológie slovenského jazyka. Vyvrcholením tohto jej sústavného výskumu je spoluúčasť na tvorbe učebného textu s názvom *Frazeológia v škole* (1985), v ktorom spracovala nielen jednotlivé heslá pre 7. ročník základnej školy, ale aj jeho indexovú časť, a to zoznam frazeologických jednotiek. Spomínaný učebný text vyšiel pod rovnomenným názvom aj v Slovenskom pedagogickom nakladateľ-

stve v r. 1989 a obsahuje do štyritisíc frazém, ktoré poskytujú jednak učiteľom, jednak žiakom základných a stredných škôl aspoň približnú predstavu toho najvzácnejšieho, čo jazykový génus generácií a storočí v tomto smere v našom národnom jazyku vytvoril.

Publikovaním parciálnych výsledkov v spomenutých kolektívnych monografiách sa vedeckovýskumná a publikačná činnosť jubilatky neuzavrela. Svedčia o tom novšie početné štúdie, reťazec vedecko-popularizačných a odborných článkov a mnohé lingvodidaktické príspevky publikované vo viacerých domácich i zahraničných zborníkoch, ale aj v našej časopiseckej literatúre, najmä v metodickom časopise *Slovenský jazyk a literatúra v škole*.

Okrem pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti stačila K. Vrlíková zodpovedne plniť aj ďalšie funkcie, aktívne spolupracovať s predmetovými komisiami a predmetovou radou, podieľať sa na príprave a tvorbe nových učebníc slovenského jazyka pre základné a stredné školy. Pracovitosť, vytrvalosť, zodpovednosť, priamosť a kritická náročnosť k sebe, ku kolegom a k študentom – to sú výrazné vlastnosti jubilatky, ktoré po celé roky poznamenávajú kvalitu jej práce. V popredí záujmu K. Vrlíkovej vždy zostáva práca vysokoškolského pedagóga. Patrí medzi tých pedagógov, ktorí sa vedeli a vedia rozdávať. Pod jej odborným vedením získali študenti trikrát prvé miesto v celoštátnom kole ŠVOČ, a to v rokoch 1979, 1983 a 1985. Mnoho učiteľov, absolventov bývalej nitrianskej pedagogickej fakulty, ale i súčasnej univerzity, ktorí dnes stoja za katedrami základných, stredných či vysokých škôl, musí pri životnom jubileu K. Vrlíkovej priznať, že príkladne a svedomite dokázala formovať profil budúceho učiteľa slovenského jazyka, v požiadavkách na vedomosti adeptov učiteľstva bola neústupčivá a nekompromisne spravodlivá.

Rovnako zodpovedne a hlboko ľudsky vedela chápať problémy svojich spolupracovníkov, vždy ochotná podať pomocnú ruku každému, kto ju potreboval.

Milej a váženej kolegynke Kristíne Vrlíkovej želáme pri príležitosti jej vzácného životného jubilea hlavne pevné zdravie, mnoho tvorivých síl takých potrebných do ďalšej práce naplnenej činmi, aby vždy mohla kráčať životom len s úsmevom a tešiť sa z jeho plodov.

Ladislav Navrátil

Súpis prác Kristíny Vrlíkovej za roky 1972 – 1999

Bibliografia prác Kristíny Vrlíkovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa uvádzajú knižné práce a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) iné drobné príspevky. Prípojená je redakčná činnosť.

1972

Príprava budúcich učiteľov slovenského jazyka na PF v SSR. – Učiteľské noviny, 22, 1972, č. 17, s. 4.

1973

Problém efektívneho vyučovania slohu. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 19, 1972/1973, s. 306 – 310.

1976

Krok k zlepšeniu vyučovania slovenčiny. – Učiteľské noviny, 26, 1976, č. 10, s. 8.

Slohové rozbory v ukázkach. [Betáková, V. – Patáková, M.: Slohové rozbory v ukázkach. Bratislava 1975.] – In: Učiteľské noviny, 26, 1976, č. 10, s. 8 (ref.).

1977

Vyjadrovacie schopnosti a výslovnosť učiteľa a žiaka. – In: Jazyk a literatúra. Vyučovanie slovenského jazyka na základnej škole s vyučovacím jazykom maďarským. Red. L. Hamaš. Bratislava – Nitra, Krajský pedagogický ústav v Bratislave – Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre 1977, s. 43 – 47.

Žiak vo vyučovacom procese. Ústne prejavy žiakov ZDŠ. Písomné prejavy žiakov ZDŠ. – In: Jazyk a literatúra. Vyučovanie slovenského jazyka na základnej škole s vyučovacím jazykom maďarským. Red. L. Hamaš. Bratislava – Nitra, Krajský pedagogický ústav v Bratislave – Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre 1977, s. 47 – 60.

K aktualizácii na hodinách slovenského jazyka. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 24, 1977/78, č. 1, s. 16 – 19.

A tanító és a tanuló kifejezőkészsége és kiejtése. [Vyjadrovacie schopnosti a výslovnosť žiaka ZDŠ.] – Szocialista Nevelés, 22, 1976/77, s. 301 – 304.

Užitočná konfrontácia názorov. – Učiteľské noviny, 27, 1977, č. 15, s. 2 (správa o konferencii o marxistickej metodológii v spoločenských vedách, konanej 16. – 17. 2. 1977 v Nitre).

1979

Domáce úlohy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 25, 1978/79, s. 167 – 170.

Pohrebné diely? – Kultúra slova, 13, 1979, s. 352.

1980

Rozličný tovar, nie Zmiešaná predajňa. – Kultúra slova, 14, 1980, s. 24 – 25.

1981

Nadobúdanie štylizáčnej zručnosti na texte kumulovanej rozprávky. – In: Stav a prognostika vyučovania slovenského jazyka na ZŠ s maďarským vyučovacím jazykom. (Zborník štúdií.) Red. J. Oravec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 154 – 181.

Skupinový nácvik ústnych prejavov na aktuálnu tému. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 28, 1981/82, s. 100 – 104.

A fogalmási készség kialakítása a tipikus kapcsolatok alapján. [Vytváranie štylizáčnych zručností na základe typických slovných spojení.] – Szocialista Nevelés, 21, 1981, s. 108 – 111.

Informácia zo sovietskej literatúry. [1. Tekučev, A. V.: Očerki po metodike obučenija russkomu jazyku. Moskva 1980. – 2. Tekučev, A. V.: Metodika russkogo jazyka dl'a srednej školy. 3., preprac. vyd. Moskva 1980. – 3. Panov, B. T.: Vneklassnaja rabota po russkomu jazyku. Moskva 1980. – 4. Ozerskaja, V. P.: Izučenije morfologii na sintaksičeskoj osnove. Moskva 1980. – 5. Lvov, N. R.: Reč mladšich školnikov i puti jej razvitija. Moskva 1975. – 6. Losevová, L. M.: Kak stroitsia text. Moskva 1980.] – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 28, 1981/82, č. 2, príl., s. 3 – 4 (ref.).

1982

Programované listy – pomôcka pri vyučovaní syntaxe. – In: Syntax a jej vyučovanie. Zborník referátov z konferencie. Red. J. Oravec. Nitra, Pedagogická fakulta 1982, s. 235 – 243.

Dôslednejšie v procese aktivizácie. – Učiteľské noviny, 32, 1982, č. 37, s. 9 (o procese aktivizácie pri vyučovaní slovenského jazyka).

Podnetný zborník pre samovzdelávanie učiteľov. [Jazykověda a příprava učitelů jazyků. 1 – 2. Zost. kolektiv autorov pod vedením M. Kubíka a W. Schmidta. Praha 1980.] – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/83, s. 122 – 124 (ref.).

Kolokvium o štylistike a jej aplikácii v praxi. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/83, s. 119 – 120 (správa o medzinárodnom kolokviu o štylistike a jej aplikácii v školskej praxi, konanom 8. – 10. 9. 1982 v Štúrove).

1983

Opisovanie umeleckých diel v siedmom ročníku základnej školy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 30, 1983/84, s. 110 – 113.

Organizujeme dôsledne samostatnú prácu žiakov? – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982, č. 6, príl., s. 1 – 2.

Z výskumu reálnych vyučovacích možností učiteľa materinského jazyka podľa novej koncepcie vyučovania. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 30, 1983/84, s. 74 – 78, 178 – 181.

Sú slovenčinári preťažení? – Nové slovo, 25, 1983, č. 49, s. 14.

1984

Teória vyučovania slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 248 s. (spoluautori V. Betáková, J. Jacko).

Ref.: 1. Ligoš, M.: Nová vysokoškolská učebnica. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/85, s. 314 – 316. – 2. Čechová, S.: Studijní pomůcka z oblasti lingvodidaktické. – Český jazyk a literatura, 36, 1985/86, s. 189 – 190.

1985

II. Heslová časť. 7. ročník. – In: Miko, F. a kol.: Frazeeológia v škole. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka. Nitra, Dekanát Pedagogickej fakulty v Nitre 1985, s. 101 – 119.

III. Indexová časť. 2. Zoznam frazeologických jednotiek. – In: Miko, F. a kol.: Frazeeológia v škole. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka. Nitra, Dekanát Pedagogickej fakulty v Nitre 1985, s. 192 – 254 (spoluautori E. Krošlákova, J. Oravec, K. Habovštiaková).

1986

Odišiel profesor Ján Oravec. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 33, 1986/87, s. 117.

1987

Práca s textom z komunikatívneho aspektu. – In: Jazyk a text. Red. M. Soták. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987, s. 7 – 25, rus. res. s. 25, nem. res. s. 26, angl. res. s. 26 – 27.

1989

Frazeeológia v škole. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 232 s. (spoluautori F. Miko, K. Habovštiaková, J. Kababíková, E. Krošlákova).

1991

Asertivita v pedagogickej komunikácii začínajúceho učiteľa. – In: Všeobecné a špeciálne otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej

v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 2. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 257 – 261, angl. res. s. 301.

1993

Komunikačný prístup učiteľa k reči a jazyku. – In: Zborník z vedeckého sympózia Moderné technológie vzdelávania. Časť 4. Komunikačný program vo vyučovaní cudzích jazykov. (Na obálke: Medacta '93. Medzinárodné sympózium. Vysoká škola pedagogická Nitra. Zborník 4.) Red. A. Hašková et al. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1993, s. 15 – 18, angl. res. s. 18.

Frazeológia v didaktickom procese. – In: Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie. Nitra 14. – 16. september 1992. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1993, s. 361 – 367.

Text v súčasnej škole. – In: Text a kontext. Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Prešov 1993, s. 276 – 283.

Sústava slovenských deminutív. – In: Zborník k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov. Nitra, Vysoká škola pedagogická v Nitre, Fakulta humanitných vied 1993, s. 28 – 44.

1994

Poznávanie kategórie vidu, času a spôsobu v komunikatívnych frazeologizmoch. – In: Frazeológia ako intenzifikačný faktor komunikácie. Red. K. Vrlíková. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1994, s. 76 – 86.

Miesto onymie vo vyučovacom procese. – In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 69 – 71.

Vyučovanie jazyka dnes a zajtra. – In: Ľ. Šmelík a kol.: Teória vyučovania slovenského jazyka vo vyšších ročníkoch základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. Učebné texty pre štúdium slovenského jazyka (skriptá). I. časť. Nitra, Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1994, s. 3 – 16.

1995

Individuálny prístup učiteľa k nadaným žiakom. – Bibiana 1995, s. 64 – 67.

Juraj Vaňko jubiluje. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 114 – 115 (k 50. narodeninám J. Vaňka).

1996

- Jazyková výchova a text. – In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická v Nitre 1996, s. 137 – 141, angl. res. s. 141.
- Rečnicke cvičenia v mikroštruktúre malých skupín. – In: Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6. – 8. 9. 1994. 2. diel. Red. V. Patráš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1996, s. 139 – 144, angl. res. s. 214.
- 1997
- Poznatky k experimentu v jazykových triedach ZŠ Baničova v Nitre. – In: Medacta '97. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Vzdelávanie v meniacom sa svete. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovdi-dac 1997. Zborník 1, s. 117 – 120.
- 1998
- Poznatky k experimentu v jazykových triedach ZŠ. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 44, 1997/98, s. 75 – 78.
- Frazeológia v reči stredoškolskej mládeže. – In: Zborník k XII. medzinárodnému zjazdu slavistov. Red. J. Glovňa. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, Fa-kulta humanitných vied 1998, s. 147 – 162.
- 1999
- Perspektíva jazykovej komunikácie v súčasnej škole. – In: Retrospektívne a perspek-tívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o ko-munikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Fa-kulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 1999, s. 122 – 124.
- Text ako prostriedok jazykovej výchovy v škole. – In: Fungovanie jazykových pros-triedkov v texte. 2. Nitra, Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Uni-verzity Konštantína Filozofa 1999, s. 117 – 134.
- Dielo Konštantína Filozofa v učebnom obsahu našich stredných škôl. – In: Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Materiály z kon-ferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre. Nitra, Filozofická fakulta Uni-verzity Konštantína Filozofa 1999, s. 115 – 119.

Redakčná činnosť

Frazeológia ako intenzifikačný faktor komunikácie. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1994. 88 s. (redaktorka).

Zostavil *Ladislav Dvonč*

Doktorka Ľuba Sičáková jubiluje

V magickom období prelomu tisícročí prežíva svoj osobný prelom času PhDr. Ľuba Sičáková, CSc., jazykovedkyňa a vysokoškolská učiteľka Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity.

Ľ. Sičáková ani po troch desaťročiach života v šarišskej metropole nezaprie vo svojom idiolekte Gemerčanku. Narodila sa 3. 2. 1950 v Ratkovskej Suche, okres Rimavská Sobota. Po maturite odišla z rodného Gemera na Filozofickú fakultu Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, kde v roku 1973 dokončila štúdium slovenského a ruského jazyka. Od roku 1974 až dodnes pracuje na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, kde získanie doktorátu filozofie len spečatilo jej profesionálnu kariéru. Prešov zlákal gemerskú rodáčku nielen pracovne. Dnes sa spolu s manželom raduje zo životných úspechov svojich dospelých dcér.

Jubilantka v práci na katedre slovenského jazyka a literatúry vzácné spája vedeckovýskumnú a pedagogickú činnosť. Napriek tomu, že jej učiteľské povinnosti na pedagogickej fakulte boli vždy nadnormatívne, dokázala sa výrazne zapísať do slovenského onomastického výskumu. Po rade štúdií o chotárných a terénnych názvoch Ratkovskej doliny smeroval výskumný záujem Ľ. Sičákovvej k slovenskej hydronymii. Vyvrcholením viacročného výskumu hydronymie rieky Slaná bola úspešná obhajoba kandidátskej dizertácie *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v roku 1992. O štyri roky neskôr vyšla Ľ. Sičákovvej rovnomenná monografická práca (porov. recenziu P. Žiga v Slovenskej reči, 64, 1999, s. 35 – 37).

Jubilantke je blízky nielen výskum slovenského jazyka v diachrónnych a synchronných súvislostiach, ale aj odovzdávanie teoretických poznatkov o jazyku vysokoškolským študentom. Za roky pôsobenia na katedre slovenského jazyka a literatúry jej prešli cez ruky tisíce študentov. Po rozdelení pedagogickej fakulty ostala verná študentom učiteľstva pre 1. stupeň základnej školy, ktorým v súčasnosti odhaľuje predovšetkým fonetickú a morfológickú stránku reči a jazyka. Erudícia Ľ. Sičákovvej sa určite odrazí aj v pripravovanej vysokoškolskej učebnici slovenského jazyka pre elementaristov.

Jubilantka sa venuje aj redakčnej práci. Ako vedúca jazykovednej sekcie na katedre v r. 1995 iniciovala vydávanie katedrového spravodajcu Slovo o slove a odvtedy je jeho výkonnou redaktorkou.

Okrúhle narodeniny Ľuby Sičákovvej sú síce príležitosťou na retrospektívu života a práce, väčšmi sú však príležitosťou na pohľad dopredu, na perspektívu napĺňania osobných a pracovných ambícií; pri tejto tvorivej činnosti želáme jubilantke veľa

úspechov. Rovnako oslávenkyni želáme, aby krásnu ľudskosť, ktorú vyžaruje na pracovisku i mimo neho, mohla i sama pociťovať v každom dni svojho života.

Ludmila Liptáková

Súpis prác Ľuby Sičákovej za roky 1983 – 1999

Súpis prác Ľuby Sičákovej je usporiadaný chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa uvádzajú knižné publikácie a štúdie v odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) iné príspevky. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1983

Chotárne názvy Ratkovskej doliny utvorené z osobných mien. – In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2. – 6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1983, s. 154 – 157. – Ďalšie publikovanie pod rovnakým názvom: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 25, 1984, s. 47 – 50.

1984

Jazyková výstavba chotárnych názvov Ratkovskej doliny. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 18. Zv. 3. Slavistika. Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 204 – 212.

1986

Motivácia chotárnych názvov Ratkovskej doliny. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 20. Zv. 3. Slavistika. (Jazykoveda.) Red. J. Muránsky et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986, s. 198 – 208, rus. res. s. 208 – 209, nem. res. s. 209.

1987

Apelatívny základ terénnych názvov Ratkovskej doliny. – In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26. – 28. júna 1985. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 172 – 176.

1988

Jazyková výstavba a vývin chotárných názvov Ratkovskej doliny. – In: Vlastivedné štúdie Gemera. 6. Red. J. Bolfík. Martin, Osveta 1988, s. 153 – 167.

1991

Základné typy názvov z povodia Slanej. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 26. Zv. 3. Slavistika. (Jazykoveda.) Red. Z. Stanislavová et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 101 – 109, nem. a rus. res. s. 109.

Sanitárny či *sanitačný deň*? – Kultúra slova, 25, 1991, s. 24 – 25.

1992

Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1992. 28 s.

1993

Zum Motivationssystem der Hydronyme aus dem Wassereinzugsgebiet der Slaná. – In: Onymische Systeme. Zusammenfassungen der Beiträge an der III. Tschechischen Onomastischen Konferenz und an dem V. Seminar „Onomastik und Schule“ (12. – 14. 1. 1993 in Hradec Králové). Gewidmet dem 18. Kongress für Namenforschung Trier (12. – 17. 4. 1993). Red. V. Koblížek. Hradec Králové, Verlag Gaudeamus 1993, s. 141.

1994

Odraz etnicity v stavbe hydroným v bilingválnej oblasti povodia Slanej. – In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 217 – 220.

1995

Systém motivácií hydroným z povodia Slanej. – In: Seminár Onymické systémy v regiónoch. (Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“ konaného 12. – 14. ledna 1993 v Hradci Králové.) Red. R. Šrámek et al. Hradec Králové, Gaudeamus 1995, s. 183 – 187.

Slovo na úvod. – Slovo o slove. Spravodajca katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 1, 1995, s. 3.

Správa o onomastickej konferencii. – Slovo o slove. Spravodajca katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 1, 1995, s. 28 (správa o 11. slovenskej onomastickej konferencii konanej 19. – 20. 5. 1994 v Nitre).

1996

Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. 1. vyd. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove UPJŠ v Košiciach 1996. 112 s.

Ref.: Žigo, P.: Slovenská reč, 64, 1999, s. 35 – 37.

Odraz osídlenia Gemera v hydronymách a ojkonymách. – In: Studia Philologica. 3. Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafárikanae. Red. Z. Stanislavová et al. Prešov, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove 1996, s. 27 – 33, nem. res. s. 33 – 34.

Osobné mená v hydronymii povodia Slanej. – In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 96 – 98.

Viacnázvovosť a variantnosť v povodí Slanej. – Slovo o slove, 2, 1996, s. 6 – 9.

1998

Jazyková charakteristika a klasifikácia hydroným z povodia Slanej. – In: Studia Philologica. 6. Red. F. Ruščák et al. Prešov, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 1998, s. 105 – 115.

Štandardizované podoby hydroným z povodia Slanej. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 330 – 337.

1999

Slováci na Zakarpatskej Ukrajine. Red. I. Čáni. Bratislava 1998. – In: Slovenská reč, 64, 1999, s. 301 – 304 (ref.). – Znovu publikované: In: Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, 5, 1999, s. 55 – 57.

Redakčná činnosť

Slovo o slove. Spravodajca Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove, 1, 1995 – 2, 1996, Pedagogickej fakulty a Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 3, 1997 – 4, 1998, Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, 5, 1999 (výkonná redaktorka).

Zostavil *Ladislav Dvonč*

ROZLIČNOSTI

Pomenovania vyznávača Mohamedovho učenia. – Mohamed (známa je aj podoba Muhammad), ktorý žil v r. 570 – 632 nášho letopočtu, je zakladateľom islamu, jedného zo svetových náboženstiev. V Slovníku slovenského jazyka (SSJ, 2, 1960, s. 171) sa zaznamenáva heslo *mohamedán* s významom „vyznávač Mohamedovho učenia, prívrženec islamu“. Ďalej sa tu v tom istom hesle zaznamenáva aj slovo *mohamedánka* (prechýlená ženská forma), prídavné meno *mohamedánsky*, substantívum *mohamedánstvo* s dvoma významami (1. monoteistické náboženstvo založené Mohamedom, islam, 2. *hromad.* mohamedáni) a konečne je tu aj substantívum *mohamedanizmus* s významom „mohamedánstvo, islam“. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 1997, s. 323) sa zaznamenáva slovo *mohamedán* s významom „moslim“, ďalej sú tu deriváty *mohamedánka*, *mohamedánsky* a *mohamedánstvo*, pričom pri prídavnom mene *mohamedánsky* sa uvádza slovné spojenie *mohamedánske náboženstvo* a slovo *mohamedánstvo* sa objasňuje slovom *islam*. Vo Veľkom slovníku cudzích slov S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (VSCS, 1997, s. 794) sa v osobitnom hesle zaznamenáva meno *Mohamed* s výkladom „zakladateľ islamu, mohamedánskeho (moslimského) náboženstva“, v osobitnom hesle je pomenovanie *mohamedán* (a prechýlená ženská forma *mohamedánka*) s výkladom „prívrženec islamu“, v ďalšom hesle je slovo *mohamedanizmus* ako „náboženské učenie založené Mohamedom, islam“ a konečne v osobitnom hesle je tu aj slovo *mohamedánstvo* s významami: 1. mohamedanizmus, islam, 2. *hromad.* mohamedáni.

K spracovaniu uvedených slov by sme chceli uviesť niekoľko poznámok. Čo sa týka formulácie v SSJ, podľa ktorej *mohamedán* je vyznávač Mohamedovho učenia, treba konštatovať, že je veľmi skúpa, lebo sa tu nič nehovorí o tom, aké je vlastne Mohamedovo učenie. Bolo by potrebné uviesť aspoň to, že ide o vyznávača alebo stúpenca Mohamedovho náboženského učenia, prípadne presnejšie Mohamedovho monoteistického náboženského učenia. Čo sa týka druhej časti výkladu slova *mohamedán*, že ide o prívrženca islamu, tu sa musíme obrátiť na slovo *islam*, ktoré sa tiež zaznamenáva v SSJ (2, 1960, s. 619). Podľa SSJ islam je mohamedánske náboženstvo, moslimstvo. Z výkladu „mohamedánske náboženstvo“ sa zase veľa nedozvedáme. Slovo *moslimstvo*, ktoré je tiež použité na objasnenie významu slova *islam*, sa v SSJ vôbec nezaznamenáva. V SSJ sa popri slovách *mohamedán*, *mohamedánka* a *mohamedánsky* zaznamenáva aj slovo *mohamedánstvo* s dvoma významami. Prvý význam sa vykladá ako „monoteistické náboženstvo založené Mohamedom“, čo pokladáme za veľmi správne určenie najmä preto, že sa tu použil prívlastok monoteistické pri slove náboženstvo (tento prívlastok vyjadruje zásadné členenie jednotlivých Slovenská reč, 64, 1999, č. 3

náboženstiev). Aj určenie druhého významu, t. j. že ide o hromadné označenie mohamedánov, je správne. Pravda, popri pomenovaní *mohamedáni* sa tu mohlo použiť aj slovo *moslimovia*. Zaznamenáva sa tu aj slovo *mohamedanizmus* s významom „mohamedánstvo, islam“. So zreteľom na to, že slovo *mohamedánstvo* má dva významy, použitie slova *mohamedánstvo* v tomto prípade nie je veľmi vhodné. Na mieste by tu bolo zase skôr vyjadrenie, že ide o monoteistické náboženstvo.

V KSSJ sa slovo *mohamedán* objasňuje slovom *moslim*, čo znamená, že slová *mohamedán* a *moslim* majú rovnaký význam. Slovo *moslim* má podľa KSSJ (s. 325) význam „vyznávač islamu, mohamedán“, takže aj podľa spracovania slova *moslim* sú slová *mohamedán* a *moslim* slová s rovnakým významom (synonymá). V SSJ, ako sme videli, sa význam slova *mohamedán* pomocou slova *moslim* neuplatňuje, čo je v rozpore so zásadami, ktoré sa uplatňujú alebo majú uplatňovať pri spracúvaní slov v tomto slovníku (popri výklade sa na objasňovanie významu slova majú používať aj synonymá). Pritom sa v SSJ slovo *moslim* zaznamenáva v osobitnom hesle (2, 1960, s. 181), popri podobe *moslim* je tu aj podoba *moslemín* s výkladom „prívrženec islamu, mohamedán“. To už je nielen výklad významu slova (prívrženec islamu), ale aj synonymum (*mohamedán*). KSSJ na rozdiel od SSJ formu *moslemín* vôbec nezaznamenáva. Vo VSCS (1997, s. 805) sa pri slove *moslim* (v zátvorke aj prechýlená ženská forma *moslimka*) zaznamenáva aj forma *moslemín*, pričom sa pri nej uvádza skratka *zried.*, čo znamená, že sa tu hodnotí ako zriedkavá, čo je podľa nás správne určenie. Popri výklade významu „vyznávač islamu“ je tu aj pomenovanie *mohamedán*, ktoré predstavuje synonymum, zato pri slove *mohamedán* sa jeho význam neosvetľuje aj slovom *moslim* ako synonymným výrazom. Pri spracovaní slov *mohamedán* a *moslim* treba dôsledne používať na osvetlenie ich významu výklad a zodpovedajúce synonymné výrazy (ak ide o skutočné synonymá, t. j. slová s úplne rovnakým významom).

Popri podobe *moslim*, ktorá je arabského pôvodu, sa v SSJ (2, 1960, s. 201) zaznamenáva aj forma *muslim* so skratkou *zastar.*, čiže ide o podobu, ktorá je už dnes zastaraná, patrí už do minulosti. Tá istá podoba s tou istou skratkou sa zaznamenáva aj vo VSCS (1997, s. 812). V jednom aj druhom prípade sa slovo či podoba *muslim* osvetľuje slovom *moslim*.

V SSJ (2, 1960, s. 201) je aj heslo *musulman* i *muzulman* *zastar. muslim*, pri hesle *muzulman* sa odkazuje na heslo *musulman*. V KSSJ sa slová *musulman* a *muzulman* nespomínajú, nie je tu ani forma *muslim*, čo vyplýva z povahy tohto slovníka ako krátkeho či stručného slovníka.

Kto si pozorne všima našu tlač, rozhlas a televíziu, teda tzv. médiá alebo hromadné oznamovacie prostriedky, zaiste postrehol, že sa v nich dnes slovo *mohamedán* takmer nepoužíva. Dnes sa vlastne takmer výhradne a azda už aj výhradne používa iba slovo *moslim* a s ním súvisiace výrazy, napr. *moslimka*, *moslimský*, *moslim-*

stvo a podobne. Odráža sa tu u nás vlastne stav, ktorý je v iných, predovšetkým svetových jazykoch. Ako je nám známe, vyznávači, prívrženci a či stúpenci Mohamedovho učenia, mohamedánskeho náboženstva alebo islamu odmietajú používať pomenovanie, ktoré súvisí s menom zakladateľa tohto náboženstva, teda s menom *Mohamed* (alebo *Muhammad* a pod.). Je tu teda iná situácia, ako je to v prípade pomenovanie vyznávača, prívrženca alebo stúpenca učenia Ježiša Krista, ktorým je práve pomenovanie súvisiace s menom zakladateľa náboženstva, teda pomenovanie *kresťan*. Aj podľa mien niektorých náboženských reformátorov sa pomenúvajú príslušníci alebo prívrženci niektorých kresťanských cirkví alebo náboženských spoločností, napr. *kalvín* (podľa reformátora J. Kalvína), *luterán* (podľa reformátora M. Luthera). Pomenovanie *moslim* sa už aj v minulosti prísne dodržiavalo vo vlastných menách, napr. *Moslimské bratstvo* (nábožensko-politické hnutie, ktoré vzniklo v Egypte a neskôr sa rozšírilo do ďalších islamských krajín), *Moslimská liga* (nábožensko-politická strana v Indii a v Pakistane). Vo vlastných menách sa vždy dodržiava zásada pridrižovať sa pôvodným pomenovaním, ktoré sú ich súčasťou, nezamieňať ich voľne prípadnými synonymnými alebo podobnými výrazmi.

Z nášho rozboru vyplýva, že sa dnes mení postavenie alebo hierarchia jednotlivých pomenovaní, ktorými sa označuje vyznávač a či prívrženec alebo stúpenec Mohamedovho náboženského učenia. Základné postavenie dnes nadobúda pomenovanie *moslim*, ktoré je cudzieho, arabského pôvodu. Do úzadia sa dostáva pomenovanie *mohamedán*. Možno vlastne povedať, že slovo *mohamedán* sa dostáva medzi zastarané slová. Ak bude doterajší či najnovší trend pokračovať, slovo *mohamedán* nebude mať také postavenie, aké malo doteraz, že totiž bolo vlastne základným pomenovaním na označenie vyznávača Mohamedovho učenia. Podoby *muslim*, *moslemín*, *musulman* a *muzulman* sú dnes už jednoznačne zastarané. So štylistickým zámerom ich možno využívať v historických románoch a v inej historickej spisbe.

V najnovších Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1998 (s. 259) sa popri slove *moslim* s významom „mohamedán“ a derivátoch *moslimka*, *moslimský* zaznamenáva aj pomenovanie *Moslim* s významom „príslušník etnika“. Totiž podľa ústavy bývalej Juhoslovanskej socialistickej federatívnej republiky (následníkymi štátmi sú Juhoslovanská zväzová republika a ďalšie štáty na jej niekdajšom území) sa za osobitnú národnosť alebo etnikum pokladali nielen Srbi, Chorváti a ďalší, ale aj Moslimovia. Nie je nám známe, či sa takéto etnikum uznáva aj dnes v zmenených pomeroch. Pomenovanie *Moslim*, aj keď tu ide o akúsi zvláštnosť (príslušník etnika sa pomenúva podľa náboženskej príslušnosti), reálne existuje, pričom ako pomenovanie príslušníka etnika predstavuje vlastné meno a podľa toho sa aj píše s veľkým začiatočným písmenom. V prípade *moslim* – *Moslim* ide o podobné rozlišovanie, ako je to napr. v prípade *žid* – *Žid*.

Ladislav Dvonč

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia od začiatku roka 1994 prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačnom príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; s. 312 a pod.).

Tvrдый koniec riadka používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Napri. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889; G. Altmann – V. Krupa; spojovníky: T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.).

Znaky, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Napri.

#Z =	Ź	#z =	ź	&Z =	Ź	&z =	ź
ń =	Ń	ń =	ń	ł =	Ł	ł =	ł
#E =	Ę	ę =	ę	#A =	Ą	#a =	ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky pod čiaru používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte označiť horným indexom (napri. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napri. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou 5¼' alebo 3½' a opraveným vytlačeným príspevkom.

Upozorňujeme autorov, ktorí chcú mať separátne výtlačky uverejnených štúdií, aby svoju požiadavku o počte separátov poslali do redakcie spolu s ponúkanou štúdiou. Separáty, ako aj doberku si však musia zaplatiť (cena 1 separátneho výtlačku je 3 Sk).

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

**SLO-
VENS**

**ROČNÍK
65 – 2000**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

MIČ 49 611

ISSN 0037-6981

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 65, 2000. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: A. Hríbková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2000

